

MEHMED HÂLİS'İN NASİHAT-NAME TÜRÜNDE BİR TERCÜMESİ: HZ. ALİ'NİN OĞLU
MUHAMMED B. HANEFİYYE'YE NASİHATLARI

A Translation of Mehmed Hâlis in The Genre of Advice: Caliph Ali's Advices to His Son Muhammed ibn al-Hanafîyya



Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Toplumsal Uygulamalar Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye. ceyhanadem@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
31.05.2024

Kabul/Accepted
27.06.2024

Sayfa/ Page
57-75



Öz

Hiz. Ali'ye nisbet edilen hitabe, mektup, nasihat, şiir ve vecizelerin tercümelerine sadece el yazması hâlinde kalmış ve Arap harfleriyle basılmış Türkçe eserlerde değil, Arap harfli Türkçe süreli yayınlarda da zaman zaman rastlanmaktadır. "Bahriye Mektupçusu Hâlis" in 1313 (M. 1895) yılında *Tercümân-ı Hakikat* ve *Musavver Servet-i Fünûn* gazeteleri tarafından ortaklaşa bastırılmış fevkalâde nüshada yer alan "nesâiyih-i celîle" (büyük nasihatlar) tercümesi de bu tür metinlerden biridir. Hâlis Efendi, Hiz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye (ö. 81/700) dinî, ahlaki ve sosyal konularda verdiği birtakım öğütleri tercüme etmiştir. Bu çalışmada ilkin Türk Edebiyatı tarihinde yer tutan nasihatname türündeki eserlerden söz açılıp umumi bir bakışla bahsedilmiş; onu takiben mütercim Hâlis Efendi'nin hüviyeti araştırılıp Sultan II. Abdülhamid'in Hazîne-i Hâssa'sının tahrîrât kalemi müdürü (1901-1908 yıllarında Hazîne-i Hâssa müsteşarı) olduğu izah edildikten sonra hayatı ve çevirdiği nasihatlerin özü, kaynağı, sahihliği hakkında bilgi verilmiştir. *Nehcü'l-belâga*'da da bulunan bu öğütlerin İslam esaslarına ve Hiz. Ali'nin şahsiyetine uygun olduğu görülmektedir. Nihai olarak söz konusu metin Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilerek okuyucuların istifadesine arz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hiz. Ali, Muhammed b. Hanefiyye, nasihat, Hâlis Efendi.

Abstract

Translations of addresses, letters, advices, poems and aphorisms attributed to Hiz. Ali are occasionally encountered not only in manuscript Turkish works printed in Arabic script, but also in Turkish periodicals in Arabic script. "Bahriye Mektupçusu Hâlis"'s translation of "nesâiyih-i celîle" (great advices), which appeared in an extraordinary edition published jointly by *Tercümân-ı Hakikat* and *Musavver Servet-i Fünûn* newspapers in 1313 (M. 1895), is one of such texts. Hâlis Efendi translated some of Caliph Ali's advice to his son Muhammad ibn al-Hanafîyya (d. 81/700) on religious, moral and social issues. In this study, firstly, the works in the genre of advice in the history of Turkish Literature are mentioned with a general overview, then the identity of the translator Hâlis Efendi is investigated and it is explained that he was the director of the "tahrîrât" (official letter) pen of Sultan Abdülhamid II's Treasury (undersecretary of the Treasury between 1901-1908), and then information is given about his life and the essence, source and authenticity of the advice he translated. It is seen that these admonitions, which are also found in *Nehcü'l-belâga*, are in accordance with the principles of Islam and the personality of Caliph Ali. Finally, the text in question has been translated into Latin letters and modern Turkish and presented to the readers.

Keywords: Caliph Ali, Muhammed ibn al-Hanafîyya, advice, Hâlis Efendi.

Atıf/Citation: Ceyhan, Â. (2024). Mehmed Hâlis'in Nasihat-name Türünden Bir Tercümesi: Hiz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye Nasihatleri. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(11), 57-75.

Giriş

İslam kültürü tesiri altında gelişen Türk edebiyatı tarihinde ahlâki eserlerin büyük bir yekûn tuttuğu, bu tür metinlerin bir kısmını nasihatnamelerin teşkil ettiği (Levend, 1963, s. 89-115), ilgililerce mâlûmdur. İslami Türk Edebiyatının *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-hakâyyık* gibi bilinen ilk mahsullerinden itibaren okuyuculara yeri geldikçe dinî, ahlâki, siyasi ve sosyal konularda öğütler verilmiş; bundan dolayı nasihat kitabı sayılan mezkûr edebî metinlerden sonra muhataplara doğrudan doğruya tavsiyelerde bulunma gayesiyle müstakil eserler de telif veya tercüme edilmiştir. Âlim, şair ve yazarlar, Kur'an'da inananlara yüklenen "mâruf"u buyurma ve "münker"den alıkoyma vazifesinin bir gereği olarak akıl ve dince iyiliği bilinen davranışları okuyuculara telkin etmeye, kötülüğü belli fiillerden insanları sakındırmaya çalışmışlardır. Örnek vermek gerekirse, Kur'an'da Hz. İbrâhim ve Yâkub'un oğullarına vasiyet ettiği, "Oğullarım, Allah sizin için bu dini seçti. O hâlde yalnız ona teslim olmuş müminler olarak can verin!" (Bakara, 2/ 132) dedikleri anlatılmakta; böylece tutulması gereken yol ve ölüm gibi konularda hayati telkinde buldukları bildirilmektedir. Yine kendisine hikmet verilmiş salih insanlardan Lokmân'ın, oğluna Allah inancı, yapılan işlerin kaybolmadığı, Yaratıcı tarafından bilindiği, namaz kılmak, iyiliği buyurmak ve kötülükten men etmek, başa gelen musibetlere karşı sabırlı olmak, kibir ve övünmeden kaçınmak gibi mevzularda öğütler verdiği anlatılmaktadır. (Lokmân, 31/ 13-19). "Din nasihatidir" misali bazı hadislerin de böyle eserlerin meydana getirilmesinde tesirli olduğu muhakkaktır. Hz. Peygamber'in öğütleri hususunda örnek olarak şu rivayet anılabilir: Hz. Muhammed (s.a.v.), genç yaştaki sahabelerinden Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/ 693) iki omuzunu tutarak ona şöyle buyurmuştur: "Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol. Hatta kendini kabir halkından say!" (Buhârî, "Rikak", 3).

Diğer taraftan anne, baba, devlet başkanı, filozof, şair ve yazarlar da çocukları, yerlerini alacak oğulları, talebesi veya okuyucularına çeşitli konularla alâkalı fikirlerini anlatma, öğütler verme ve hayat tecrübelerini aktarma lüzumunu duymuş; böylece onların dünya ve ahirette saadetlerini, esenliklerini sağlamaya gayret etmişlerdir. Türk edebiyatı tarihinden bu tür nasihatler ve pendnameler için bazı örnekler göstermek gerekirse, şunlar anılabilir: Sultan II. Bâyezid devri (886-918/1481-1512) şairlerinden olan Kemâl, H. 895/ M. 1490 yılında tamamladığı ve *Selâtin-nâme* adını koyduğu manzum tarihinde, Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Bey'e nasihatlerini nakleder. (Öztürk, 2001, s. 31). Osman Bey'in (ö. 724/1324) de vefatından önce oğlu Orhan Bey'e defnedilmesini istediği yer, Allah kelâmına aykırı sözleri kabul etmeme, bilmediği şeyleri İslâmî ilimlere vâkıf kişilere sorma, kendisine itaat ve hizmet edenleri hoş tutma, askerlerine daima iyilik etme konularında vasiyet ve nasihatlerde bulunduğu, Kemâl, Neşrî, Âşık Paşazâde gibi Osmanlı tarih yazıcıları tarafından anlatılır. (Kaytaz, 2016, s. 147-163). Tercüme yoluyla meydana getirilen nasihatnameler için örnek olmak üzere Keykâvus'un *Kâbusnâme*'si ile Attâr'a nisbet edilen *Pend-nâme* anılabilir. Ziyaroğullarından Emîr Keykâvus'un H. 475/ M. 1082 yılında oğlu Gîlân Şah için yazdığı, *Kâbusnâme* adıyla tanınan mensur nasihatname, 44 bapтан ibaret bir eser olup çeşitli dinî, ahlaki, siyasi ve sosyal konuya dair bilgi, fikir ve öğütleri ihtiva eder. 14. asırdan itibaren Türkçeye defalarca çevrilen bu nasihatnamenin en meşhur tercümesi, Mercimek Ahmed tarafından H. 835/ M. 1432 yılında Sultan II. Murad'ın isteğiyle meydana getirilmiş olanıdır. Ferîdüddin Attâr (ö. 618/ 1221) tarafından yazıldığı nakledilen fakat ona aidiyeti şüpheli bulunan Farsça *Pend-nâme* de Sabâyî, Edirneli Nazmî, Emre gibi şairlerce Türkçeye çevrilmiş; çeşitli yazarlarca şerh de edilmiş bir mesnevidir. (Bilgin 1994, s. 197-208).

Şair ve yazarlarımızı nasihatname yazmaya sevk eden âmiller arasında Arap, Fars veya Türk seleflerinin bu türdeki eserlerinden haberdar olmaları da sayılabilir. Onların kendi çocuklarına, o arada diğer okuyuculara birtakım yazılı tavsiye ve telkinlerde bulunmalarının kayda değer sebeplerinden birkaçı da ilkin yaratılıştan sevgi ve şefkat duydukları evladı, sonra diğer küçük ve gençlerin hayattaki başarı, esenlik ve mutluluğunu temin etme düşüncesi, İslâm'ın gerektirdiği mârufu emir, münkerden nehiy vazifesini yerine getirme gayreti, ölümlerinden sonra hayırla anılma ve eserleri sayesinde uhrevî mükâfat kazanma arzusudur. Mesela 17. asrın ikinci yarısında ve 18. asır başlarında yaşamış şairlerimizden Urfalı Nâbî'nin (1052-1124/ 1642-1712), 1701'de Halep'te oğlu Ebü'l-hayr Mehmed için yazdığı ve "*Hayrî-nâme*" adını koyduğu manzum nasihatname, bu tür eserlerin hayli tanınmış ve sevilmiş bir örneğidir. Yine 18. asır divan şairlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin H. 1205/ M. 1791 yılında oğlu Lutfullâh'a öğüt vermek maksadıyla bir hafta zarfında tamamladığını bildirdiği *Lutfiyye de Hayrî-nâme*'ye benzer biçimde, mesnevi şeklinde yazılmış, meşhur bir nasihatnamedir. Bu eser, 19. asırda orta

dereceli mekteplerde okutulduğundan defalarca basılmış, dinî, ahlaki öğütler yanında bazı ilim, sanat ve mesleklere dair bilgi ve değerlendirmeler, o arada devrin sufi kılığına bürünmüş dolandırıcıları, bilgichlik taslayan cahilleri, millî gayret ve hamiyet sahibiymiş gibi görünen ikbal düşkünleri ve insafsız esnaf zümresini ustaca tasvir etmesi bakımından da ilgi çekici bir eserdir. Asırlar boyu onlarca denebilecek kadar çok sayıda yazılmış böyle edebî metinler için başka bir örnek olarak Harput müftüsü Ömer Naîmî Efendi'nin (1216-1299/1801-1882) oğlu Abdülhamid ve dostlarına hitaben İslâmî ve ahlâkî konularda bilgi ve öğüt vermek üzere yazdırma yoluyla meydana getirdiği nasihatname anılabilir. Onun H. 1283 (M. 1866) yılında *Manzûme-i Naîmiyye* adıyla bastırılan bu 654 beyitli eseri, Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilerek neşredilmiştir. (Ceyhan 2020: 381-486). İşte bu çalışmanın konusunu teşkil eden “İmâm Alî Kerremellâhü Vechehü Hazretlerinin Mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye Nesâyih-i Celîlesi” başlıklı yazı da “Bahriye Mektupçusu Hâlis” tarafından yayımlanmış olup babaların çocukları için verdiği nasihatleri ihtiva eden eserler cümlesinden bir metindir. (Hâlis 1313/1895, s. 29-31).

Biz burada önce söz konusu öğütlerin mütercimi “Bahriye Mektupçusu Hâlis”in hüviyetini tesbit edip hayatı hakkında bilgi vermeye çalışacak; sonra 1313 (M. 1895) yılında *Tercümân-ı Hakikat* ve *Musavver Servet-i Fünun* gazeteleri tarafından ortaklaşa düzenlenip bastırılan fevkalâde nüshadaki tercümesini Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirerek sunacağız. Yeri gelmişken, adı geçen sayıda çıkan nasihatlerin, 25 Şevvâl 1319/ 4 Şubat 1902 tarihinde “asâkir-i şâhâne tabur kâtiplerinden” Konya Aksaraylı Cemâleddin b. Ali tarafından yazılmış bir nüshasının bulunduğunu da belirtmek gerektir. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, O. E., 786, vr. 33b-40b).

1. “Bahriye Mektupçusu Hâlis”in Kimliği ve Hayatı

Anılan nasihatleri Türkçeye çeviren kişinin resmî vazifesi ve ismi, yazı sonunda “Bahriye Mektupçusu Hâlis” şeklinde bildirilmekte; “Fihrist”in 29. sayfası hizasında ise o metnin başlığı ve özü hakkındaki kayıtlarla beraber şöyle yer almaktadır: “Hazret-i Ali'nin Cenâb-ı Hanîfe'ye Nesâyih-i İmâm Alî kerremellâhü vechehü ve radiyallâhu anh efendimiz hazretlerinin mahdûm-ı siyâdet-penâhîleri Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyih-i pür-hikmetleri. Mütercimi: Mektûbî-i Bahriye Hâlis.” Adı geçen fevkalâde nüshanın son sayfalarında, bu sayıda yazıları bulunan diğer kişilerle birlikte Hâlis Efendi'nin fotoğrafı da görülmektedir. Araştırma sonucunda 1313 (M. 1895) senesi zarfında Bahriye Mektupçusu olan Hâlis Efendi'nin, sonraki yıllarda Sultan II. Abdülhamid'in Hazîne-i Hâssasının müsteşarı Mehmed Hâlis olduğu bilgisine ulaştık. Kendisinin Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sicill-i Ahvâl defterlerinde yer alan hâl tercümesi, şimdiki söyleyişle biyografisinden, 7 Aralık 1894 tarihinde Bahriye Nezareti mektupçuluğuna tayin edildiğini öğrenmekteyiz: “Müşârün ileyh derkâr olan liyâkat ve kifâyetine mebnî binüçyüzoniki senesi Cumâdi'l-âhiresinin sekizinde (25 Teşrîn-i Sâni 310) altı bin gurus maaşla Bahriye Nezâret-i Celîlesi mektupçuluğuna tâyin buyurulmuştur.” (Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH. SAİD. d, 42/299).

Mütercimin tercüme ettiği nasihatlere geçmeden önce hayatı hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır. Anılan arşiv vesikasından edinilen bilgilere göre, Mehmed Hâlis, Muzika-i Hümayun Arabî (Arapça) muallimliğinden emekli Abdullah Efendi'nin oğludur. H. 1273/ M. 1856 yılında İstanbul'da doğdu. Sibyan mektebinde dinî bilgileri edindikten sonra rüşdiye mektebine devam etti. Cami ve medreselerde verilen dersleri de takip ederek âlî (aletle ilgili) ve 'âlî (yüksek, İslâmî) ilimlere dair tahsilini tamamlayıp icazetname aldı. Ayrıca bazı hocalardan tefsir, usul, Arap ve Fars edebiyatı; maksadını sözlü ve yazılı olarak anlatabilecek kadar Arapça ve Farsça öğrendi. 1290/ 1873 yılında, on yedi yaşında memur olarak çalışmaya başlayan Hâlis Efendi, mesleğinde yükselerek 1901'de Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Muhasebeciliğine tayin edildi. Onun zaman zaman azillerle kesintilere uğrayan bu vazifesi, 1908 yılına kadar sürdü. Kendisi bu sıralarda Hz. Ali'ye nisbet edilen binlerce güzel sözden yaklaşık beşyüz vecizeyi, Abdülvâhid-i Âmidî'nin (ö. 550/ 1155) *Gurerü'l-hikem* isimli derlemesinden seçerek Türkçeye tercüme etti ve *Envârü'l-edeb* (Edep Nurları) adı altında bastırıldı. (Ceyhan vd., 2024, s. 63-116).

II. Meşrutiyet'ten sonra “istibdat” devrinin ileri gelen devlet adamlarından sayıldığı için mal ve mülkleri haczedildi; sahip olduğu rütbelere kaldırılıp nişanları geri alındı. Otuzbir Mart Vakası (13 Nisan 1909) akabinde Midilli'ye sürgün ve 1912'de çıkan kanunla affedildi. Kendisi hayatının bu devresinde tekrar resmî vazife alabilmek için Ortaköy İttihad ve Teâvün Kulübü'ne maddi yardımda bulunmaya hazır

olduğunu belirterek kabulü için uğraşmıştır. (Abdullah Türâbî, 1325, s. 12).

Abdullah Türâbî'nin *Hâlis Efendi- Bir Heykel-i İstibâd* adıyla 1325 (1909-10?) yılında yayımladığı kitapçığından da “Hazîne-i Hâssa sâbık müsteşâr ve muhâsebecisi”nin hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi edinilmektedir. Abdullah Türâbî, bu eserini, 1901-1908 yılları arasında Hazîne-i Hâssa müsteşarlığı ve muhasebeciliği yapan Hâlis Efendi'nin II. Meşrutiyet'ten sonra Hazîne-i Hâssa Nezaretine getirileceği haberleri üzerine yazıp neşretme lüzumunu duymuş; broşüründe, adı geçen kişinin önceki devirdeki bazı faaliyetlerinden bahsederek böyle bir makama tayininin uygun olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. 10 Mart 1331 (23 Mart 1915) tarihinde kurulan Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümenine, Hâlis Efendi de İslâm medeniyeti ve Türk kültürüne ait meselelerdeki bilgi ve ihtisasından dolayı aslı aza olarak dahil edildi. (“Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni” 1331/ 1915, s. 576). Bu tayinin, onun kütüphanesinden faydalanma maksadından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü Mehmed Hâlis, birkaç sayfalık yazı ve kitapçık hacmindeki tercümelerinden ziyade eski eser alım satımıyla uğraşan, böylece meydana getirdiği zengin kütüphanesiyle tanınmış bir koleksiyonerdir. Onun “aşk” veya “hırs” gibi kelimelerle de tarif edilebilecek bu sevgisi, yıllar boyu binlerce Arapça, Farsça, Türkçe eser toplamasını, Ortaköy'de zengin bir kütüphane kurmasını sağlamıştı. On bin cildi aşkın kitabı ihtiva eden hususi kitaplığı, 1917 yılında modern ve muntazam bir kütüphane kurmak maksadıyla Maârif Nezâreti tarafından satın alındı. (İkdam 1333/ 1917: 2; Hızlı, 2022, s. 551-553).

Ömrü böyle tayin, azil, alım-satım, sürgün, af, tekrar yükselme arzusu ile hayli çıkışlı-inişli geçen Hâlis Efendi, tutulduğu rahatsızlıktan kurtulamayarak 26 Cemâziye'l-âhir 1340/ 24 Şubat 1922 tarihinde vefat etti. Naaşı, Beşiktaş'ta Abbasâğa Mahallesi Hasan Paşa Akaretlerinde, yakınlarından Aziz Bey'in evinden kaldırılarak Ortaköy'de Yahyâ Efendi Dergâhına getirildi; cenaze namazı kılındıktan sonra babası Hacı Abdullah Efendi yanındaki kabre defnedildi. (Peyam-Sabah, 1338/1922: 3; İkdam 1338/ 1922: 3). (Hâlis Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve kütüphanesi hk. daha fazla bilgi için bk. Hızlı 2022, s. 545-575).

2. Hz. Ali'nin Oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye Verdiği Rivayet Edilen Nasihatler

Hâlis Efendi'nin, Hz. Ali tarafından “mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye” [oğulları Muhammed b. Hanefiyye'ye] verilmiş öğütler olarak takdim ve tercüme ettiği metnin kaynağı ve sıhhati meselesine gelince, ilkin bu nasihatleri nereden aldığını bildirmedini belirtmek uygun olacaktır. Temas ettiğimiz sebepten dolayı bahis konusu öğütlerin, herhangi bir Arapça veya Farsça kitapta mı bulunduğu yoksa yazma veya basma hâlinde müstakil olarak mı görüldüğü, eğer anılan tavsiyeler bir eserden tercüme edilmişse onun adı, yazarının hüviyeti, müstakil yazma veya basmada müşahede edilmişse bu metnin nüshası, ismi, istinsah tarihi yahut baskı yılı belli değildir. Konuya dair bir araştırmadan bu öğütlerin “Vasiyyetü Ali li Veleđihi Muhammed el-Hanefiyye” adı altında istinsah edildiğini, bazı farklarla İbn Sa'd'ın (160-240/ 777-845) *Tabakâtü'l-kübrâ*, Mes'ûdî'nin (ö. 345/ 956) *Mürûcü'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher* isimli eserlerinde yer aldığını öğrenmekteyiz. Tedkik sahibi, anılan öğütlerin *Nehcü'l-belâga*'da “Vasiyyetü Ali li Veleđihi Hasan” (Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a vasiyeti) başlığı altında mevcut olduğuna, diğer taraftan metnin başında görülen senet zincirindeki birçok isim hakkında temel kaynaklarda bilgi bulunmadığına dikkat çekmekte; bununla birlikte kitapçığın “Sünnî ya da Şîî bir Müslüman'a faydası dokunacak, hikmetli söz ve kıymetli tavsiyeleri” ihtiva ettiği sonucuna varmaktadır. (Korkmaz 2007, s. 97-142).

Bu münasebetle şunu ifade etmek uygun olur ki, Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*(Yüz Cümle)'yi Türkçeye tercüme veya şerh eden bazı şair veya yazarlar, o vecizeleri derleyen Câhız'ın (ö. 255/ 869) ve Farsça'ya çevirip daha sonra Arapça izahlarla genişleten Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 573/ 1177) namını ara-sıra anmış; fakat yine Hz. Ali tarafından söylendiği rivayet edilen 290 kadar güzel sözün elifba harfleri tertibine göre sıralanmasından ibaret *Nesrü'l-leâli*'yi dilimize çeviren ve açıklayan edebî şahsiyetler, bahis konusu metni hazırlayan Tabersî'nin (ö. 548/ 1154) ismini anmamışlardır. Bu derlemelerde yer alan bazı cümlelerin hadis diye rivayet edildiğine, başka tarihî şahsiyetlere ait gösterildiğine veya Arap atasözü diye aktarıldığına da zaman zaman rastlanabilmektedir. Denebilir ki, Türk âlim, şair ve yazarları böyle güzel ve hikmetli cümlelerin nisbet edildiği kişiye ait olup olmadığı meselesi üzerinde çok defa durmamış; söz ve öz olarak İslam esaslarına ve Hz. Ali'nin tarihî şahsiyetine uygunluğunu, tercüme veya şerh edilmeleri için yeterli görmüşlerdir. Mütercim Hâlis Efendi de bu

nasihatlerin kaynağı ve sıhhati meselesinden bahsetmemiş; tahminimize göre, İslam esaslarına ve Hz. Ali'nin şahsiyetine uygun olduğunu müşahede ettiğinden Arapça, Farsça bilmeyen okuyucular için Türkçeye tercüme etmeyi faydalı bulmuştur.

Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye hitaben verdiği öğütleri günümüz Türkçesine de aktardığımız için burada uzun uzadıya nakletmeyecek; topluca göz önünde tutarak özetlemekle yetineceğiz. İlk olarak bu metnin Arapça aslının başlığındaki “vasiyyet” isminin, mütercim tarafından “nesâyih” şeklinde tercüme edilişi dikkat nazarını çekmektedir. Bilindiği gibi vasiyet, bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şeylere, mesela miras olarak bırakacağı mal varlığı hakkındaki talepleri, onun nasıl bölüştürülmesini arzu ettiğine dair sağlığındaki sözlü veya yazılı beyanı demektir. Anılan kelime, öğüt, bir şeyi nasihat edip ismarlamak manasına da gelir. (Hüseyin Remzî 1305/ 1888: 960). Hz. Ali'nin adı geçen oğluna “vasiyyet”i, maddi mirasının taksimi hususunda değil, dinî, ahlaki ve sosyal konularda tutulmasını ehemmiyetle arzu ettiği doğru yol, yapılmasını gerekli bulduğu işler, yerine getirilmesini istediği vazifeler ve gözetilmesini telkin ettiği âdâbı içine aldığından o kelimenin “nesâyih (nasihatler) şeklinde çevrilmesi isabetli olmuştur. Çocukluğunda Hz. Peygamber'in terbiyesi altında büyüyen, ifa ettiği resullük vazifesi müddetince yakınında bulunan ve vefatından sonra halifesi olan Hz. Ali, bu mensur nasihatnamede Muhammed b. Hanefiyye'ye “kurretü'l-ayn-i iftihârim” (iftihar gözümün aydınlığı), “nûr-ı dîdem” (gözümün nuru), “Sermâye-i ibtihâcım oğlum” (sevinç sermayem olan oğlum) gibi sevgi ve şefkat belirtici sözlerle hitap ederek dünyevi, uhrevi bütün iyilikleri kaplayacak şekilde inanç, ibadet, ahlâk ve âdab mevzularına ait öğütler vermekte; hayırhahça hayati tavsiyelerde bulunmaktadır. Hz. Ali, Mısır'a vali olarak tayin ettiği Mâlik b. el-Hâris el-Eşter'e (ö. 37/ 657?) verdiği ahidnamede olduğu gibi, bu vasiyetnamesinde de oğluna hayatta inanç, vazife ve ahlâk yönünden tutulması gereken yolu bilgece anlatmaktadır. Takva, marufu emir, yani İslami yönden iyiliği bilinen şeyleri buyurmak, münkeri nehiy, başka bir ifadeyle dince ve akılcı kötü fiilleri engelleme vazifesini yerine getirmek, onun oğluna verdiği öğütlerin başında yer alır. Hz. Ali, yerilme ve kınanmaya sebep olacak davranışlardan kaçınmayı, doğruluk ve adelete riayeti, güçlülere karşı sabırlı olmayı, her işi ehline emanet etmeyi de telkin etmektedir.

Bütün bu öğütlerin İslam esaslarına uygun olduğu, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerine vâkıf kişiler tarafından hemen anlaşılacaktır. Metinde ayet ve hadislerle bazan bir-iki kelimeyle işaret edildiği, bazan da Kur'an cümleleri ve Hz. Peygamber'in sözlerinin daha açıkça hatırlatıldığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse bu nasihatnamenin, “Oğlum, takvâ-yı İllâhî sana birinci nasihatim olsun.” şeklindeki ilk cümlesinde, “takvâ-yı İllâhî” tamlamasıyla Allah'ın emirlerine uymayı ve men' ettiği fiillerden kaçınmayı buyuran Kur'an ayetlerine (mesela Bakara, 2/ 197, Âl-i İmrân 2/ 15, 115, 133, 134, 138, 172, 179, 186) işaret edilmiş; “Allah'ın ipine sarıl” manasını ifade eden “Habl-i İllâhîye i'tisâm eyle.” cümlesinde ise “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sınımsız sarılın. (...)” (Âl-i İmrân, 3/ 103) mealindeki ayet hatırlatılmıştır. Yine öncekilerin başlarından geçen hadiseleri ve hikâyelerini göz önünde bulundurmamayı, ne gibi hâllere hedef olduklarını öğrenip aklını başına almayı telkin eden “Vekâyi'-i sâlifeyi ve hikâyât-ı evvelîni nazar-ı muvâzeneye al. Senden evvel gelenlerin ne gibi ahvâle hedef olduklarını bil de mütenebbih ol.” cümlelerinin, şu mealdeki ayetlere uygun olduğunu söylemek mümkündür: “Sizden önce nice (milletler hakkında) ilahi kanunlar geçmiştir. Yer yüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın ayetlerini) yalanlayanların sonunun ne olduğuna bir bakın” (Âl-i İmrân, 3/ 137), “(...) Yer yüzünü dolaşın da (hak dini) yalanlayanların akıbetinin ne olduğunu görün.” (Nahl, 16/ 36).

Hz. Ali'nin oğluna verdiği öğütlerde dolaylı olarak işaret edilen veya birkaç kelimeyle hatırlatılan hadisler konusunda ise “İstihârede kusûr etme.” örneğini vermekle yetinelim. Bu tavsiyenin dayanağının, istihare hakkında rivayet edilen ve “Resûlullah, Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi işlerimizin tamamında bize istihâreyi öğretiyor ve şöyle diyordu....” cümlesiyle başlayan hadis (Buhârî, “Daavât”, 49; İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 188) yahut söz konusu fiili buyuran benzer(ler)i olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygamber'in, Hudeybiye Antlaşması esnasında zevcesi Ümmü Seleme'nin (ö. 62/ 681) tavsiyesine uyması misalinde olduğu gibi (Buhârî, “Şürût”, 15), gerektiğinde eşleriyle istişare ettiği ve onların görüşüne uyarak davrandığı düşünülürse, incelediğimiz nasihatnamenin sonlarında bulunan ve “kadınlarla istişareden sakın” manasına gelen “...müşâvere-i nîsvândan ihtirâz et” cümlesinin mutlak olmadığı anlaşılabilir. Esasen Hz. Ali'nin bağlı bulunduğu temel İslam kaynaklarında kadına verilen

değer ve haklar göz önüne geirilirse bu cinse mensup olanları küçümsediği manası çıkarılamaz. Bu konudaki gözlem, tecrübe ve intibalara dayalı bir fikrini dile getirdiğini söylemek mümkündür.

Hz. Ali'ye nisbet edilen nasihatlerin başındaki şu cümleler, onun bu öğütleri, oğlunun doğruyla yanlış birbirinden ayırabileceği erginlik yaşlarında, kendisininse ihtiyarlık çağında olduğu esnada verdiğini göstermektedir: “Kurretü'l-ayn-i iftihârım, Feyyâz-ı Kerîm seni hadd-i rüşde îsâl etdi. Ben ise vehn ü inhitâta meyyâlîm. Binâ'en aleyh sana sûdmend olacak nesâyîhe mübâdereti muktazî gördüm.” [Günümüz Türkçesiyle: İftihar gözümün aydınlığı (oğlum), çok feyiz ve bereket veren, Yüce Allah seni erginlik çağına ulaştırdı. Ben ise zayıflık ve kuvvetten düşmeye çok meyilliyim, eğilmişim... Bundan dolayı sana faydalı olacak öğütler vermeye başlamayı gerekli gördüm].

Muhammed b. Hanefiyye'nin Hicri 16 (M. 637) yılında Medine'de doğduğu bilindiğine göre (Öz, 2005: 537) Hz. Ali'nin -böyle vasiyetlerde bulunduğu rivayeti doğruysa- söz konusu nasihatleri ona 640'lı yılların sonlarında veya 650'li senelerde verdiğini söylemek mümkündür. Bilindiği gibi, Türk edebiyatı tarihinde (mesela Kocatürk 1964: 161-162) bir cengini anlatan dinî-destani mesneviden (Gülüm, 2014: 301-348) ötürü kahramanlık meziyetiyle anılan Muhammed Hanefî, bu vasiyet metninde babasının verdiği öğütlerin muhatabı olan bir genç hüviyetindedir.

İncelediğimiz nasihatlar metninin bazı cümleleri, ikinci teklik şahsa öğütler değil; şu parçalarda olduğu üzere *Gurerü'l-hikem*'de yer alan vecizeler gibi görünmektedir. “Her tâlib musîb olamaz. Her binici fâris değildir. İzâa-i zâd fesâddandır. Herkes için bir âkîbet vardır. Muîn-i mehînden hayır yokdur. Sadîk-ı zanî[n]den dahi hayır gelmez.” (s. 30),

“A'mâl-i hayra kasdı terk eden cevr etmiş olur. Kanâat pek iyi huydur. Hased insan için şerr ü mefsedetdir. Havf-ı avâkîb bekâdandır. Tama' melâmeti mücibdir. Sadîk olan, huzûr u gıyâbında yeksândır. Hevâ-yı nefsanî şerîk-i amâdır. Bir işde hayret ârız olur ise tevakkuf etmek ayn-ı tevfidir. Mücib-i fevz olan gam ne güzel olur. Selâmet sadâkatdedir. Asıl garîb olan, dostu olmayandır. Şefik sû'-i zannetmez. Hakkını tecâvüz edenin mezhebi dayyık olur. Haddini bilen istifâde eder.” (s. 30-31). Bununla birlikte çeşitli müşahedelere ve hayat tecrübelerine dayanan böyle veciz sözlerin de dolaylı birer öğüt olduğunu söylemek mümkündür. Bahis konusu güzel ve bilgece öğütler okunduğunda, onların sadece verildiği tahmin edilen Miladi 640'lı, 50'li seneler veya Osmanlı Türkçesine çevrildiği 1890'lı yıllarda değil, çağımızda da canlılığını ve değerini koruduğu görülecektir.

Burada ilk olarak tanıtıp incelemeye çalıştığımız nasihatların Latin harflerine aktardığımız aslını, ondan sonra günümüz Türkçesine çevirisini sunacağız. Nasihatlerin Latin harflerine aktarıldığı kısımda, çevriyazı alfabesi kullanılmamış; sadece uzun seslilerin ve lüzumlu bulunan kelimelerde ayın ve hemzenin karşılıklarının gösterilmesiyle yetinilmiş; ayrıca “Kâdir” ve ukûbet örneğinde olduğu gibi seslinin sadece uzatılması gerektiği hecelerde â, û işaretleri tercih edilmiştir. Arap harfli metinde yer yer rastlanan baskı hataları dipnotlarda düzeltilerek birtakım kelimelerin farklı okunuşlarına da temas edilmiştir. Diliçi çeviri kısmında öğütlerin dayandığı belirgin olarak anlaşılan bazı ayet ve hadislerin mealleri dipnotlarda gösterilmiştir.

3. Arap Harfli Metnin Latin Harflerine Çevirisi

[29] İmâm Alî Kerremellâhü Vecchü Hazretlerinin Mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye Nesâyih-i Celîlesi

Oğlum, takvâ-yı İlâhî sana birinci nasihatim olsun. Emr-i İlâhîyi iltizâm ederek tenvîr-i fikr ü basîret et. Habl-i İlâhîye i'tisâm eyle. Fevz ü saâdete mazhariyet için bundan büyük vesîle olur mu? Mevâiz-i dîniyye ile ihyâ-yı kalbe ve zühd ile hevesât-ı nefsanîyyeyi kesre ve nûr-ı fazl ü irfân ile takvâya¹ ve zikr-i arûz-ı (?) mevt ü fenâ ile tezlîle sa'y et. Fecâyî'-i dünyâyı pîş-i nazar-ı ibtisâra al. Savlet-i dehri tefekkür eyle; takallübât-ı kevnîyyeyi gör. Vekâyî'-i sâlifeyi ve hikâyât-ı evvelîni nazar-ı muvâzeneye al. Senden evvel gelenlerin ne gibi ahvâle hedef olduklarını bil de mütenebbih ol. Fikr-i tenkîdin onların mevâki' ve âsârını pîş-i nazarında tecessüm etdiresin. Ne gibi hâlât ile terk-i hestî etdiler, anla da minhâc-ı hakîkatden başka bir şeye sâlik olma. Âhîretini dünyâyaya satma. Bilmediğini söyleme, mümkün olmayan şeyi teklîf etme, dalâli müntic olduğundan havf etdiğin yola gitme. Çünkü vâdî-i hatarnâke

¹ Bu kelime asıl metinde “takviyeye” şeklindedir. Onun dizgici yanlışlığı olduğunu düşünerek böyle düzeltilmesini gerekli gördük.

sâlik olmakdan ise zamân-ı tahayyürde rücû' evlâdır. Emir bi'l-mârûf ve nehiy ani'l-münker ile amel et. Allâh'ın yolunda müctehidâne sarf-ı ihtimâm eyle. Hiçbir kimse sende lev m ü takbîh edecek bir hareket bulamasın. İzhâr-ı hak ve hakkâniyet ve adâlet ile ser-firâz ol. Ahkâm-ı şer'iyede kılı kırk yar. Şedâ'ide sabır göster. Sabır pek güzel huydur. Her işi ehline tevdi' et. Aksâ-yı fevz ü muvaffakiyet budur. Ubûdiyyet ve ihlâsda safvet şartdır. Meşiyet-i umûr, "Faâlün limâ yürîd" olan Kâdir-i mutlakdadır. İstihârede kusûr etme. Sözümlü dinle. Sahîfe-i safveti bir şey ihlâl etmesin. Akvâlin hayırlısı mücib-i nef' olandır.

Kurretü'l-ayn-i iftihârım, Feyyâz-ı Kerîm seni hadd-i rüşde îsâl etdi. Ben ise vehn ü inhitâta meyyâlim. Binâ'en aleyh sana sûdmend olacak nesâyih mübâdereti muktazî gördüm. Terk-i mâsivâdan evvel zuhr-ı âhireti tedârik etmek, akdem-i pîşe ve endîşen olsun. Suûbât-ı dehre tahammül et. Kalb-i insânî arz-ı münbiteye benzer. Ekilen şeyi toplarsın. İlm ü edeble tahliye-i zât ü sıfât eyle ki kasvet-i kalbden âzâde ve feyz-i irfân ile pîrâste olasın. Erbâb-ı tecrübe ve kemâlin sâlik olduğu meslek-i kavîme gider isen, istikbâlen emîn ve her türlü keder ve perîşânîden mutma'in olursun. Nûr-ı dîdem, ben her ne kadar bizden evvel gelenler gibi âsâr-ı umrân ibrâz edemedim ise de onların bu mâmûre-i âlemde ne dereceye kadar isbât-ı meâsir edebildiklerini gördüm ve vekâyi' ve ahbârına muttali' oldum. Hâlât-ı memdûhaya sarf-ı mechûd eyledim. Bu tetebbuât ve ikdâmât bana râh-ı hakîkate vusûl için reh-nümâ-yı tevfiât oldu. Menâfî' ve mazârı temyîz etdim. Mehâsini ahz ve kabâyihden tevakkî eyledim. Mahsûl-i tecârîb ve müşâhedât, sana bedreka-i feyz u edeb olsun. Ömründen müstefidâne hareket ederek dehr-i fânîye ehemmiyet verme. Nefs-i selîm ve niyyet-i hâlisâ ashâbından ol. Kitâbullah sana hakîkati tâyin eder. Şerâyi'-i İslâmiyye helâl ve harâmı gösterir. Râh-ı istikâmetden bir hatve tecâvüz etme. Ahvâl ve meşârib-i insâniyye muhtelif olur. Libâs-ı mehâsin ile tezyîn-i zât ü cemâl etmiş olanların mesleğine sâlik olacağında rüşd ü fetânetin icâbınca aslâ tereddüd etmem.

Oğlum, görürsün ki libâs-ı fâhir-i zühd ü takvâyî lâbis olanlar, tehzîb-i nefsi insânîden başka bir şeyi nazar-ı ehemmiyete almaz. Bu cihet-i mühimme, nazarında her dâ'im hâ'iz-i mevki'-i i'tibâr olsun. Kemâlât-ı insâniyyenin mücibât-ı feyz-efzâsından müstefiz olmağa bezl-i makdûr eyle², şübehâtdan ictinâb et. Âsâr-ı husûmet ile elemnâk olur isen Hâlik-ı Âzamdan istimdâd eyle. Dâi-i şübe ve müntic-i dalâlet olan şeylerden külliyyen tevakkî et. Re'yini safvet ile itmâm eyle. Himemin hayra masrûf olsun. Nesâyih-i vâkıadan iktisâb-ı feyz eyle. Huzûr-ı kalbe mâlikiyeti senden beklerim.

Sermâye-i ibtihâcım oğlum, vesâvis-i nefsâniyye ve zulmet-i dünyâ sana râh-ı hakîkati setre bâis olmasın. Tâlib-i dîn olan ne habt olur, ne de hâl-i iğtişâş gösterir. Mekrûhdan kaçır, feyz-i mehâsinden semere bulur. Evvelîn ve âhirîn hâlikı olan Cenâb-ı Rabb-i Kerîm'e hamd ederim. Bütün kâ'inâtın Hâlik-ı Zî-şâmî O'dur. Onun Nebiyy-i Muhteremine salât ü selâm olsun. Bize şerâyi'-i İslâmiyyeyi tebliğ ile bizi saâdet ve selâmete îsâl eyledi. Oğlum, sana dünyâyı ve hâlini ve bundan sûret-i intikâli târif ve füyûz-ı âhiretten müstelzim-i istifâde olan cihetleri tâyin etdim. Dünyâ neye benzer, bilir misin? Meselâ bir kavim bir mevki intihâb ile onda müteayyîş olurlar; ondan usanır, âhar mahalli tercih eder, oraya gider, fakat evvelki menziline ikinci mevki için bir şey tedârik edememiş olur ise güçlük görür.

Bir de her şeyi bilmek iddiâsında bulunma; çünkü bilmediğini bilmek, ayn-ı irfân ve fazîlet olduğundan bu yolda feyzidâr-ı kemâl olanlar, dâ'imâ taleb-i ilimde müctehid ve müstefid olur; ehl-i ilm ü kemâle râğbet gösterir; re'yinde musîb ve samt ü sükûta mülâzim olur. (s. 30) Hasbe'l-beşeriyye bir hatâya düşer ise derhâl tashîhe sa'y eder. Câhilin hâli böyle değildir. O, nefsin her şeye vâkıf zanneder. Re'yini beğenir; mecâlis-i ulemâdan istifâde onun için hâ'iz-i ehemmiyet olamaz. Bilmediği umûru re'y-i hodiyle halle kıyâm eder. Vâdî-i dalâlet ve hızlânda mahv ü tebâh olur gider. Çünkü killet-i mârifet ve cehâlet, her türlü hatâya sâ'ik olacağından feyz-i mârifetden müstefizâne hareket onun için mutasavver değildir.

Bahşâyîş-i İllâhî olan oğlum, reh-nümâ-yı hakikat olan nesâyihî dekâyîki ile istifhâma veriş göster. Nefsinin senin ile gayrın beyninde mîzân-ı hakikat i'tibâr et. Nefsin için muhabbet ettiğin şeyi gayrın için de aynı hâlde tut. Sevmediğin şeyi ihvânına da tecvîz etme. Nefsinde müstelzim-i mehâsin olan şeyleri âhara tatbîk et. Mekrûhâtdan her vech ile ictinâb göster. Nâsın hakkında rızâ gösterdikleri şeyi hüsn-i kabûl eyle³, istihfâf etme. Bilmediğini söyleme, belki her bildiğini bile söylemek iyi değildir. Senin hakkında söylenilmiş olsa memnûn olamayacağın şeyleri âhara söyleme. Bir de bilmelidir ki i'câb

² Bu kelime "ile" şeklinde de okunup yazılabilir.

³ Bu kelime "ile" şeklinde de okunup yazılabilir.

zidd-ı savâbdır; âfetü'l-elbâbdır. Cenâb-ı Rabb-i Muhtâra karşı dâ'imâ huşû' ve tevâzu'da bulunmak vecâ'ib-i insâniyyededir.

Şu dakîka-i mühimmeyi pîş-i nazar-ı i'tibârdan dûr etme ki önünde baîd bir mesâfeli yol vardır. Ehvâl-i şedideyi şâmidir. Burada hüsn-i inkıyâd ile berâber levâzım-ı seferiyye mükemmel olmalıdır. Yükün çok olmasın, mikdâr-ı tahammülden ziyâde bir şey alma ki sikal-i mâl teveccüh etmesin. Erbâb-ı hâcâtın metâlibini her zamân tahammül edeceğin derecede is'âf etmek, şîme-i cemîle-i insâniyyetdir. Hâl-i gnâda isen erbâb-ı zarûrete ödünç vermek ve sia-i hâlinde almak da lâzime-i mürüvvedir. Önünde akabe olduğunu ve bu menzileden cennet veya nâr üzerine sukût etmek muhtemel bulunduğunu bir dakîka pîş-i nazar-ı ibtisârdan dûr etme. Hazâyin-i melekût-ı dünyâ ve âhiret dest-i kudretinde bulunan Hâlik-ı Âzam, senin için duâyı me'zûn kıldı. İcâbeti tekeffül buyurdu. Vermek için talebi ve istihsâl-i rızâ-yı İlâhîsini emretti. Rahîm ve Kerîm'dir. Suâl ve taleb için hicâb ve mâni' de koymadı. Seyyât-ı ahvâl üzerine tevbe ve rücû men' etmedi. Ukûbet ve muâhazeyi tâcîl eylemedi. Fezâyih-i ahvâl üzerine münâkaşa etmez. Rahmetinden me'yûs bırakmaz. Bâb-ı tevbe mesdûd değildir. Tevbe eyle⁴; belki intizâ'-ı zünûba mazhar olursun. Seyyâtı bir, hasenâtı on hesâb ediyor. Nidâ-yı isti'tâfi istimâ' eder, hâcâtını is'âf eyler. Böyle bir Feyyâz-ı Kerîm'den dâ'imâ taleb-i afv ü gufrân et; umûrunda istiâne eyle. Mefâtihi hazâ'ini senin elinde bıraktı. İstirhâm-ı ubeydâne ile bu feyz-i amîme mazhariyet mukarrerdir. Ebvâb-ı rahmeti her dâ'im güşâdedir. Bâzan icâbetde teahhur, mekârim-i İlâhiyyesini ibzâlen ihsân etmek içindir. Her istediğin şeye der-akab nâ'il olamaz isen hikmet-i İlâhiyyesini takdîr edemezsin. Çünkü ihsân-ı Samedânîsi hâl ve mevkie göre 'âcilen ve âcilen vâki' olur. Hayırlısını verir. Hayır zannettiğin bâzı umûrun âkıbeti nezd-i İlâhîde mestûr olmadığından teahhur ayn-ı ihsân ve âtfetdir. Cenâb-ı Kâdir-i Müteâl'in her şeyde inâyet ü ihsân âsârını ibâdının hayrı üzerine vermek mu'tâdıdır. Zî-in'âm ü keremdir.

Oğlum, sen âhiret için halk olundun; dünyâ için değil; fenâ için mahlûksun, bekâ için değil, mevt için dünyâyâ geldin, hayât için değil. Bir mevki'-i hatarnâkde bulunuyorsun ki mevt her dâ'im önündedir. Ondan korkmak, kaçmak kâbil olamaz. Elbette seni idrâk edecektir. Binâen aleyh dâ'imâ hazer üzerinde bulunmak ve ahvâl-i seyyi'eden ictinâb etmek ve muktezâ-yı [be]şeriyet bir şey yapılırsa der-akab tevbe ve rücû' ederek dalâletde nefsinin helâk etmemek birinci vazîfen olsun.

Rûhu'l-hayâtım, mevti dâ'imâ zikret; pîş-i nazar-ı ibtisârından dûr etme. Zuhr-ı âhireti tedârik etmek akdem-i pîşe ve endîşen olsun. Zıkr-ı âhireti teksîr et. Naîm-i nakîm ve azâb-ı elîmin tahatturâtı seni zühd ü takvâyâ sülûk etdirir. Niam-ı dünyânın ehemmiyetini izâle eder. Huzûzât-ı dünyeviyyenin pek çabuk geçtiğini niçe vekâyi'-i meşhûde ile tecrübe ediyorsun. Dünyâda bekâ yoktur. İstihsâl-i metâlib-i dünyeviyye için birtakım sibâ'-ı vahşiyenin bir mahalde ictimâ' ile akviyâsı zuafâsını⁵ ezerek yiyip içtikleri gibi insanlar da bu dâr-ı fenâda ayn-ı hareket ile geçinirler. Bunun için istikmâl-i mehâsin-i insâniyyeye hasr-ı makderetle âmâl-i deniyyeden⁶ mücânib ol.

Teâkub-ı leyl ü nehâr, tâyîn-i mesâî için bir mirkât-ı kâfidir. Oğlum, dünyâda tenzîh-i zâtı mûcib olan cihetleri sana saydım. Bu cihetlerden hakâyık-ı nefsi anlarsın. İşbu nesâyih nazar-ı i'tibârından dûr olur ise yakînen bil ki hiç bir emeline dest-res olamayacaksın. Talebde hâlis ol. Mekseb-i cemîli ihtiyâr et. Bâzı taleb vardır ki müntic-i harb [ü] vegâ olur. Ahvâl-i rediyyeden ictinâb ile nefsinin ikrâm et. Şevk u rağbet-i nâsa bakma ki nâdim olmayasın. Gayrın abdi olma. Cenâb-ı Rabb-i Kerîm seni hür yaratdı. Şerr ü mefsedetle ele geçen şeyde hayır tasavvur olunur mu? Matâyâ-yı tama'dan dûr ol ki seni mevâki'-i helâke takrîb etmesin. Bâb-ı İlâhîden başka bir yere ilticâ etme. Çünkü Rezzâk-ı Âlem seni irzâk eder. Cenâb-ı Rabb-i Müteâl'in in'âm ü ihsânı her şeye râcihtir. Büyüklerden istihsâl-i metâlib için tekâpû etmek insâniyete cesbân değildir.

Irz ve edebini ednâ şeylere değişme. Dünyâdan nasîbin kadar al. Ef'âlin cemîl olsun. Leyyinü'ş-şiyem olmak ahlâk-ı kerîmedendir. Fırsatı fevt etme ki gussaya dūçâr olmayasın. Kesel ve rehâvet, sebep-i hırmândır. Her tâlib musîb olamaz. Her binici fâris değildir. İzâ'a-i zâd fesâddandır. Herkes için bir âkıbet vardır. Muîn-i mehînden hayır yoktur. Sadîk-ı zanî[n]den dahi hayır gelmez. Halîm olan seyyid

⁴ Bu kelime "ile" şeklinde de okunup yazılabilir.

⁵ Bu kelime metinde "ez'ifâsını" şeklindedir. Biz onu zuafâsını biçiminde düzelttik. Çünkü zaîf'in cem'i zuafâ ve ziâf'tır.

⁶ Bu kelime metinde sehven "diniyyeden" şeklinde çıkmıştır. Biz onu "deniyyeden" şeklinde düzelttik.

olur. Fâhim olan fazl ü mârifeti tezâyüd eder. Ehl-i hayr ile mülâkât, i'mâr-ı kulûba bâisdir.

Bilmediğin ve hakîkatine ermediğin şeyde inâd etme. Hasbe'l-beşeriyye bir kusurda bulunur isen derhâl tevbe ile imhâya bezl-i mechûd et. İmtinân iyi şey değildir. Kimsenin esrârını ifşâ etme. Bey'-i nefse mukâbil olan recâdan ictinâb et. Rezzâk-ı Âlemden iste; kismetini ihsân eder. Tâcir dâ'imâ hatardadır. Fazileti al, bezl et. Güzel söyle; nefesine iyi gelen şeyleri halka da söyleyebilirsin. Sana hoş gelmeyen kimseye söyleme. İsi'câl etdiğin umûrda muvaffakiyet dâ'im olamaz. Hadd-i mârûfu tecâvüz, mûcib-i nedâmetdir. Vefâ ahlâk-ı kerîmedendir. Sadâkat bâis-i necâtdır. İn'âmda zikr-i meâzîr âlâmet-i buhdür. İhvân-ı dîne in'âmda imsâk etme. Sıla-i rahim de keremendir. Şedâyid ve ukûbâtta ebnâ-yı nev'ine bezl etmek ve sıla-i rahim ile dest-i muâveneti uzatmak lâzime-i insâniyettir. Bir şeyi mevzi'in gayriye koyma. Umûru ehline tevdi' etmemekdeki vehâmeti tâyin edemem. Dostunun düşmanını sadîk add etmek⁷ olamaz. Bu hâlde sadîkına muâdât etmiş olursun. Hiyel ve hud'a fenâ şeydir. Karındaşını iyi nasîhat ile yola getirmeğe sarf-ı mesâî et. Muâvin ve müsâid ol. Şedâyid ve meserrâtda berâber bulunmak lâzımdır. Ağzına toprak koysa dahi karındaşının mücâzâtını talep etmek⁸ istihsân olunamaz. Düşmana fazilet ile mukâbele etmelidir. Fevz ü zafer için bundan büyük vesîle olamaz. Ahlâk-ı hasene ile ittisâf et ki selâmete vâsıl olasın. Kin ve gazabı bırak; afv ü ihsandaki lezzet gibi elezz bir şey olamaz.

Şüphe ile ihvânı gücendirmek, inkitâ'-ı meveddeti mûcibdir. Der-meyân olunan mâzereti kabûl etmek, dâ'imâ hüsn-i zanda bulunmak, hukûk-ı uhuvveti heder etmemek, vezâ'if-i insâniyedendir. Mekk ü şekâveti i'tiyâd edenler senden uzak olsun. İhvân-ı dîni dâ'imâ ziyâret et. İyilikde bulun. Bezl ü ihsân et, izhâr-ı fazilet eyle⁹, kimseye zulmetme. Nef'-i âmmı müeddî hâlâta sa'y-i bî-şumâr et. Bilir misin, rızık ikiye inkisâm eder: Birisi onu talep edersen, diğeri de seni talep eyler, ayağına gelir.

Oğlum, dünyâ dâ'imâ takallübâta masdardır. Mûcib-i nekbet ü inkisâr olan hâlâtdan mütebâ'id ol. Hak olan şeyi infâk et. Diğeri için toplama. Hâzır olan ile def'-i âmâl eyle. Mevcûd ile zâhirde olmayan şeyleri istidlâl et. Çünkü umûr ve muâmelât eşbâh ve nezâ'irden ibâretdir. Zevî ni'meti tekfir etme büyük kabâhatdır. Özü kabûl et. Nasîhat kabûl etmeyenlerden olma. Âkıl olan, ilm ü edeb ile ittiâz eder. Behâyim ancak darb ile müteessir olur. Hakki bil; refi' ve vazî' herkesin hukûkunu edâ et. Vâridât hümmü, garâyim¹⁰ cerr ü hüsn-i tâyin ile çıkar. A'mâl-i hayra kasdı terk eden, cevr etmiş olur. Kanâat pek iyi huydur.¹¹ Hased insan için şerr ü mefsedetdir. Havf-ı avâkıb bekâdandır. Tama' melâmeti mûcibdir. Sadîk olan, huzûr u gıyâbında yeksândır. Hevâ-yı nefsanî şerîk-i amâdır. Bir işde hayret ârız (s. 31) olur ise tevakkuf etmek ayn-ı tevfikdir. Mûcib-i fevz olan gam ne güzel olur. Selâmet sadâkatdedir. Asıl garîb olan, dostu olmayandır. Şefîk sû'-i zann etmez. Hakkını tecâvüz edenin mezhebi dayyık olur. Haddini bilen istifâde eder. Tekrîm¹², ahlâk-ı hasenedendir. Hayâ, her emr-i cemîle sebep olabilir. En latîf libâs libâs-ı takvâdır. Melâmetde ifrât mûcib-i ahzândır.¹³ Tama' insanın basîretini setr eder ise dalâl mukarrerdir.

Basîr olan zâtın da hatâda bulunduğu vâki'dir. Şerri te'hîr et; sana iyi gelen şeyleri ihsân et. Ebnâ-yı nev'ine büyük şeyler tahmîl etme. İtâbı çok eyleme. Me'lûf olur, te'sîr etmez. Cühhâl ile hem-bezm-i ülfet olma. Harâmı men' etmek ayn-ı keremdir. Kibr eden feyziyâb olamaz. İffet ni'mettir. Killet zilletdir. İktisâd yüsr ü sühûleti müeddîdir. Birrû'l-vâlideyn kerâ'im-i tabîatdandır. Âkıl olan tecârib ile istikmâl-i nefis eder. Resûl tercümân-ı akıldır. İhtilâf ile îtilâf hâsıl olamaz. Mizah, mûcib-i hiffettir. Harîs dâ'imâ mahrûmdur. Re'sû'd-dîn hüccetü'l-yakîndir. Temâm-ı ihlâs ictinâbdır. Makâlin hayırlısı, ef'âl ile tasdîk olunandır. Selâmet istikâmet ile kâ'imdir. Duâ miftâh-ı rahmetdir. Kable't-tarîk ihtiyâr-ı refîk et. Meskendevvel de cârî nazar-ı dikkate al. Sana özür der-meyân edeni kabûl et, afveyle. Mekkûh¹⁴ olan şeye vâsita-i teblîğ olma. Her şeyin ahsenini intihâb ve i'tiyâd et. Sözü mikdârından ziyâde uzatma. Herkesin sana insâfından evvel sen nefsinin tarîk-ı insâfa sevk ve müşâvere-i nisvândan ihtirâz et. Onlar ezhâr-ı beyt olabilir; kahramân-ı zamân olamaz. Sana mensûb olanlara dâ'imâ ihsân et.

⁷ Bu kelime "etmen" şeklinde de okunabilir.

⁸ Bu kelime "etmen" şeklinde de okunabilir.

⁹ Bu kelime "ile" şeklinde de okunabilir.

¹⁰ Bu kelime "gazâyim" şeklinde çıkmıştır. Biz onu, sözün gelişi ve devamını göz önünde tutarak "garâyim" biçiminde düzelttik.

¹¹ Biz bu kelimenin "huydur" olduğunu düşünüyor, yanlışlıkla "hakdır" şeklinde çıktığını sanıyoruz.

¹² Bu kelime asıl metinde "tekerrüm" şeklindedir. Biz onu "tekrîm" şeklinde düzeltmeyi gerekli gördük.

¹³ Bu kelimenin sehven "hazân" şeklinde çıktığını, "ahzân" veya "hırmân" olabileceğini tahmin ediyoruz.

¹⁴ Bu kelime -tahminimize göre dizgiçi yanlış yüzünden- "mekrde" şeklinde çıkmıştır.

Onları edeb ile ittisâf etdir. Her kusurları üzerine muâhaze etme, afv et. Aşîretini dâ'imâ lutf u ihsâna müstağrak kıl. Derecelerine göre onları tatyîb eyle; suûbât-ı umûrda muâvenet göster. Dünyâda nokta-i nazarın hayır ve saâdete mün'atf olsun. Vesselâm.”

4. Metnin Günümüz Türkçesine Çevirisi

[29] Hz. Ali'nin (Allah onun yüzünü mükerrerem kılsın) Oğulları Hz. [Muhammed b.] Hanîfe'ye [Hanefiyye'ye] Büyük Nasihatleri

Oğlum, Allah'tan korkmak ve Onun yasak ettiği şeylerden kaçınmak, sana birinci nasihatim olsun. Allah'ın emrini gerekli görerek fikir ve basireti(ni) aydınlat. Allah'ın ipine yapışıp onu sıkı tut.¹⁵ Başarı ve saadete erişmek için bundan büyük vesile olur mu? Dinî vaazlar, öğütlerle kalbi diriltmeye, zühd ile nefsanî istekleri kırmaya, fazilet ve irfan nuruyla takvaya, ölüm ve fânîlik alâmetlerini hatırlayıp anmakla (dünyevî şeyleri) hor görmeye çalış. Dünyanın belâ ve musibetlerini basiret gözünün önüne al. Zamanın saldırısını tefekkür et; varlıkla alâkalı değişimleri gör... Geçmiş hadiseleri ve öncekilerin hikâyelerini birbiriyle kıyas ederek düşün. Senden evvel gelenlerin ne gibi hâllere hedef olduklarını bil de uyanık ol, aklını başına topla. Tenkit fikrin, onların yer ve eserlerini gözünün önüne getirsin, sana gösterebilirsin. Ne gibi hâllerle varlığı bıraktılar, anla da hakikat yolundan başka bir şeye gitme (yol tutma). Ahiretini dünyaya satma.¹⁶ Bilmediğini söyleme; mümkün olmayan şeyi teklif etme; sapıklığı sonuç vereceğinden korktuğun yola gitme. Çünkü tehlikeli yola girmektense hayret zamanında (oradan) dönmek daha iyidir. Mârufu (akıl ve İslâm'ın uygun gördüğü şeyi) buyurma ve münker (akıl kötülüğünü idrak ettiği ve İslâm dininin fenalığını bildirdiği şey)i yasaklamakla amel et.¹⁷ Allah yolunda gücü yettiği kadar çalışan, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinden dinî hükümler çıkarma kudreti bulunan kişi gibi dikkatle gayret sarf et.

Hiç kimse sende kınayacak, çirkin görececek bir hareket bulamasın. Doğruluk, hakka riayet ve adalet göstermekle başı dik, alını açık ol. İslâmî hükümlerde kılı kırk yar. Zahmetli hâllere, musibetlere sabır göster. Sabır pek güzel bir huydur. Her işi ehline emanet olarak teslim et.¹⁸ Selâmet, saadet ve başarının son derecesi budur. Kulluk ve samimi ibadette saflık, halislik şarttır. İşlerin iradesi, “istediğini yapan”¹⁹ mutlak Kudret Sahibi'ndedir. İstiharede kusur etme. Sözümü dinle. Saflık, halislik sayfasını bir şey bozmasın. Sözlerin hayırlısı, faydaya vesile olandır.

İftihar gözümün aydınlığı (oğlum), çok feyiz ve bereket veren, Yüce Allah seni erginlik çağına ulaştırdı. Ben ise zayıflık ve kuvvetten düşmeye çok meyilliyim, eğilmişim... Bundan dolayı sana faydalı olacak öğütler vermeye başlamayı gerekli gördüm.

Allah'tan başka şeyleri terk etmeden evvel ahirette ihtiyaç duyulacak şeyleri (salih amelleri) tedarik etmek, senin iş ve düşüncenin ilk önce geleni olsun. Dünyanın zorluklarına, zamanın güçlüklerine katlan. İnsan kalbi verimli toprağa benzer. Ekilen şeyi toplarsın. İlim ve edep kendini ve sıfatlarını süsle ki kalp katılığından kurtulmuş ve irfan bereketiyle donatılmış olasın. Tecrübeli ve olgun kişilerin gittiği doğru yola gidersen, ileride her türlü keder ve perişanlıktan emin olursun. Gözümün nuru, ben her ne kadar bizden önce gelenler gibi mamurluk (bayındırlık) eserleri ortaya koyamadıysa da onların bu âlem şehrinde ne dereceye kadar güzel eserler meydana çıkarabildiklerini gördüm; olmuş şey ve haberlerini öğrendim. Övülen hâllere, işlere bütün gücümü sarf ettim. Bu etraflica inceleyip araştırma ve sürekli çalışmalar, bana hakikat yoluna ulaşmak için Allah'ın yardımlarının kılavuzu oldu. Fayda ve zararları birbirinden ayırdım. Güzellikleri aldım, uygunsuz ve kötü davranışlardan sakındım. Tecrübe ve gözlemlerin mahsulü, sana feyiz ve edep rehberi olsun. Ömründen faydalanana yaraşır şekilde hareket ederek fânî dünyaya ehemmiyet verme. Selim (maddi ve manevî kusuru olmayan, doğru) nefis ve halis

¹⁵ Bu öğüdün şu mealdeki ayete dayandığı anlaşılmaktadır: “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. (...)” (Âl-i İmrân, 3/ 103).

¹⁶ Dünya hayatını (nimetlerini) ahirete tercih konusunda şu mealde bir ayet vardır: “Dünya hayatını ahirete tercih edenler, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler.” (İbrâhim, 14/ 3).

¹⁷ Bu öğüt, iyiliği buyurma ve kötülüğü engellemeyle ilgili ayetlere dayanmaktadır. (Âl-i İmrân, 3/ 104, 110, 114, Mâ'ide 5/79, A'râf 7/ 157, Tevbe 9/71, Hac 22/41, Lokman 31/17).

¹⁸ “Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. (...)” Nisâ, 4/ 58).

¹⁹ Büruc, 85/ 16.

niyet sahiplerinden ol. Allah'ın Kitabı sana gerçeği belli eder. İslâmi hükümler helâl ve haramı gösterir. Doğruluk yolundan bir adım bile geçme (sınırı aşma). İnsana ait hâl ve mizaçlar çeşitli olur. İyilikler giyeceğiyle kendisini ve güzelliğini süslendirmiş olanların yolunu takip edeceğinde, erginlik ve zihin açıklığının gereğince asla tereddüt etmem.

Oğlum, görürsün ki zühd ve takva değerli giyeceğini giymiş olanlar, insanın kendisini düzeltme ve temizlemesinden başka bir şeyi ehemmiyet nazarına almaz (pek mühim kabul etmez). Bu mühim husus, senin gözünde her zaman değerli bir yer sahibi olsun. İnsani olgunlukların bereket ve nimet artıran vesilelerinden feyiz almaya elinden gelen gücü bol bol sarf et. Şüphelerden kaçın. Düşmanlık belirtileriyle kederli olur, acı çekersen En Büyük Yaratıcı'dan yardım iste. Şüpheye sebep olan ve sapıklığı meydana getiren şeylerden tamamen sakın. Görüşünü maddi ve manevi temizlikle tamamlamalı. Yardım ve çalışmaların iyiliğe sarf edilmiş olsun. Meydana gelen nasihatlerden feyiz al (ilim, irfan kazan). Gönül huzuruna sahip olmayı senden beklerim.

Sevinç sermayem olan oğlum, nefsanî vesveseler ve dünya karanlığı, senin için hakikat yolunu gizlemeye sebep olmasın. Din talibi olan ne yanılır, ne de hile ve aldatma hâli gösterir. İğrenç, hoş görülme durumu ve davranıştan kaçır; iyiliklerin feyzinden (bereketinden güzel) sonuç elde eder. Önceki ve sonraki insanların yaratıcısı Yüce Allah'a hamd ederim. Bütün kâinatın Şanlı Hâlik'ı O'dur. Onun Muhterem Peygamber'ine dua ve selâm olsun. İslâmi hükümleri bildirmekle bizi saadet ve selâmete erdirdi. Oğlum, sana dünyayı ve onun hâlini ve buradan göçme şeklini tarif ettim ve ahiret nimetlerinden faydalanmaya vesile olan hususu belirttim. Dünya neye benzer, bilir misin? Meselâ bir kavim (insan topluluğu) bir yeri seçerek orada yaşar... (Bir müddet sonra) ondan usanır, başka yeri tercih eder, oraya gider... Fakat önceki konak yerinde ikinci mevki için bir şey tedarik edememiş olursa zorluk çeker.

Bir de her şeyi bilme iddiasında bulunma; çünkü bilmediğini bilmek, irfan ve faziletin ta kendisi olduğundan bu yolda olgunluk feyzine sahip olanlar, daima ilim istemeye çalışıp çabalar ve (edindiği bilgilerden) faydalanır; ilim ve olgunluk sahiplerine alâka gösterir. Görüşünde isabetli ve sükûta devam edici olur. (s. 30) İnsanlık gereği olarak bir hataya düşerse hemen onu düzeltmeye çalışır. Cahilin hâli böyle değildir. O kendisinin her şeyi bildiğini sanır. Görüşünü beğenir; âlimlerin meclislerinden faydalanmak onun için ehemmiyete sahip olmaz. Bilmediği işleri kendi görüşüyle halletmeye kalkışır. Sapıklık ve düşkünlük sahasında mahv ve harab olur gider. Çünkü ilim, irfan kıtlığı ve cahillik, her türlü hataya sebep olduğundan marifet feyzinden feyiz alana yakışır şekilde hareket, onun için mümkün değildir.

Allah'ın ihsanı olan oğlum, hakikatin rehberi bulunan öğütleri incelikleriyle anlamaya gayret göster. Kendini seninle başkasının arasında hakikatin terazisi kabul et. Kendin için sevdiğin şeyi, senden başkası için de aynı hâlde tut. Sevmediğin şeyi kardeşlerine (ve samimi dostlarına da) uygun görme.²⁰ Kendinde güzellikleri gerektiren şeyleri başkasına tatbik et (uygula). Tikinti veren ve İslâm dininde hoş görülme hâl ve davranışlardan her şekilde kaçın. İnsanların hakkında rıza gösterdikleri şeyi (sen de) iyi kabul et; küçümseme. Bilmediğini söyleme; hatta her bildiğini bile söylemek iyi değildir. Senin hakkında söylenilmiş olsa memnun olamayacağın şeyleri başkasına söyleme. Bir de bilmelidir ki iyiliğiyle gurura (düşmek ve) düşürmek, doğrunun zıddıdır; akılların belâsıdır. (İlâh olarak) seçilen Yüce Allah'a karşı daima huşuda bulunmak ve alçak gönüllü olmak, yerine getirilmesi gereken insani vazifelerdendir.

Şu mühim ince fikri ehemmiyet verme gözünün önünden ırak tutma ki senin önünde uzak mesafeli bir yol vardır. (O yol) büyük korkuları kaplayıcıdır. Burada (Allah'a) itaat güzelliğiyle beraber yolculuk için gerekli şeyler mükemmel olmalıdır. Yükün çok olmasın; taşıyacağın miktardan fazla bir şey alma ki mal ağırlığı yönelmesin (mal ağırlığına sebep olmasın). İhtiyaç sahiplerinin isteklerini her zaman katlanacağın derecede yerine getirmek, insanlığın güzel huyudur. Zengin durumdaysan maddi sıkıntı içinde bulunanlara ödünç vermek, (alacağını) bolluk hâlinde almak da insanlık (iyilik ve cömertliğin) gereğidir. Önünde tehlikeli geçit olduğunu ve bu durumdan cennet veya cehennem üzerine düşmek muhtemel bulunduğunu, bir dakika bile basiret gözünün önünden uzak tutma. Dünya ve ahiret saltanatı

²⁰ Bu tavsiye, Hz. Peygamber'in şu mealdeki hadisine uygundur: "Sizden biriniz kendisi için istediği şeyi din kardeşi için de istemedikçe (gerçek manada) iman etmiş olmaz." (Buhârî, "İmân" 7; Müslim, "İmân" 71-72).

hazinelere kudret elinde bulunan Yüce Yaratıcı²¹, senin dua etmene izin verdi. (O duaya) cevap vermeye (ve hikmeti gerektiriyorsa dileği kabul etmeye) kefil oldu.²² Vermek için istemeyi ve İlâhî rızasını elde etmeyi emretti. Rahîm ve Kerîm (çok merhametli ve kerem sahibi)dir. Dileme ve isteme için perde ve engel de koymadı. Kötülükler (fena hâller) üzerinde tevbe ve (o günahlardan) geri dönmeyi engellemedi. Ceza verme ve hataları ortaya koyup yermeyi çabuklaştırmadı. Rezillik ve alçaklıklar üzerine münakaşa etmez. Rahmetinden ümitsiz bırakmaz.²³ Tevbe kapısı kapatılmış değildir. Tevbe eyle²⁴; belki günahları yerinden ayırmaya (affettirmeye) mazhar olursun. (Cenab-ı Hak) kötülükleri bir, iyilikleri on hesab ediyor.²⁵ Yardım ve merhamet dileme seslenmesini işitir; (kullarının) ihtiyaçlarını giderir (bu konudaki isteklerini yerine getirir). Böyle çok feyiz verici, Yüce Allah'tan daima af ve bağışlama iste; işlerinde yardım dile. Hazinelere anahtarlarını senin elinde bıraktı (eline verdi).²⁶ Küçük kula yakışır şekilde yalvarmayla bu umumi feyze erişmek muhakkaktır. Rahmetinin kapıları her zaman açıktır. Bazan (duaya cevap verme veya onu) kabul etmede gecikme, İlâhî keremlerini bol bol ihsan etmek içindir. Her istediğin şeye hemen nail olamazsan İlâhî hikmetini anlayamazsın. Çünkü Yüce Allah'ın ihsanı hâl ve yere göre âcîl ve vadeye bağlı olarak meydana gelir. Hayırlısını verir. Hayır sandığın bazı işlerin sonu İlâhî katında gizli olmadığından gecikme, ihsan ve keremin ta kendisidir.²⁷ Çok yüce ve kudret sahibi Allah'ın her şeyde lütuf ve ihsan eserlerini kullarının hayrı için vermek âdetidir. İhsan ve kerem sahibidir.

Oğlum, sen ahiret için yaratıldın; dünya için değil; fânilik için yaratılmışsın, (burada ebediyen) kalıcılık için değil, ölüm için dünyaya geldin, hayat için değil. (Öyle) bir tehlikeli yerde bulunuyorsun ki ölüm her zaman önündedir. Ondaki korkma(nın faydası ve) kaçmak mümkün olamaz. Elbette sana ulaşacaktır.²⁸ Bundan dolayı daima sakınma üzerinde bulunmak, kötü işlerden sakınmak ve insanlık gereği olarak bir şey yapılırsa (günah işlenirse) hemen onun arkasından tevbe ederek ve (hatadan) dönerek sapıklıkta kendini helâk etmemek birinci vazifen olsun.

Hayatımın özü (olan oğlum), ölümü her zaman hatırla, an.²⁹ Basiret gözünün önünden uzak tutma. Ahirette ihtiyaç duyulacak şeyleri tedarik etmek, senin iş ve düşüncenin ilk önce geleni olsun. Ahireti hatırlama ve anmayı çoğalt. (Cenab-ı Hak'ın vereceği) nimet karşılığını ve çok acıklı azabı hatırlamalar, seni zühd ve takva yoluna girdirir. Dünya nimetlerinin ehemmiyetini giderir. Dünyevi zevklerin pek çabuk geçtiğini, birçok görülen hadiselerle tecrübe ediyorsun... Dünyada ebedilik yoktur. Dünyevi istekleri elde etmek için birtakım vahşi hayvanların bir yerde toplanmakla güçlüleri zayıflarını ezerek yiyip içtikleri gibi insanlar da bu fânilik yurdunda aynı hareketle geçinirler. Bunun için insani güzellikleri tamamlamaya kuvvetini sarf etmekle alçak isteklerden sakın.

Gece ve gündüzün birbirini takip etmesi, çalışmaların belirlenmesi için yeterli bir derecedir. Oğlum, dünyada kendini kusur ve günahlardan temizlemeye vesile olan hususları sana saydım. Bu yönlerden nefsin gerçeklerini anlarsın. İşte bu nasihatlar gözünün önünden uzak olursa şüphesiz bil ki hiç bir emeline (gerçekleşmesini istediğin şeye) erişemeyeceksin. İstemede samimi ol. Güzel kazancı seç. Bazı istekler vardır ki savaş ve kavga çıkmasına sebep olur. Kötü hâllerden kaçınmakla kendine iyilik et (kendini ağırla). İnsanların istek ve alâkasına bakma ki pişman olmayasın. Başkasının kulu, kölesi olma. Yüce Allah seni hür yarattı. Kötülük ve fitneyle ele geçen şeyde hayır tasarlanır mı? Açgözlülük binek

²¹ “(...) Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. (...)” Münâfikun, 63/7).

²² Burada şu mealdeki ayet hatırlatılıyor: “Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir.” (Mü'min, 40/ 60).

²³ Bu cümlede şu mealdeki ayetlere işaret edildiği söylenebilir: “(...) Sakın Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. (...)” (Yusuf, 12/87). “(...) Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. (...)” (Zümer, 39/ 53).

²⁴ Bu kelime “ile” şeklinde de okunup yazılabilir.

²⁵ Bu cümlede şu manadaki ayete işaret ediliyor: “Kim bir iyilikle gelirse ona on katı vardır. Kim de bir kötülükle gelirse yalnızca onun karşılığıyla cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.” (En'am, 6/ 160).

²⁶ “Gaybin anahtarları onun yanındadır. Onları Ondaki başkası bilmez. (...)” (En'am, 6/ 59); “(...) Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. (...)” (Münâfikun, 63/ 7).

²⁷ Şu mealde bir ayet vardır: “Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde size farz kılındı. Olur ki bir şey sizin için hayırlı iken siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki bir şey sizin için kötü iken siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Bakara, 2/ 216).

²⁸ “Nerede olursanız olun, ölüm size yetişir. (...)” (Nisâ, 4/ 78).

²⁹ “Lezzetleri yok eden çok hatırlayın!” mealinde bir hadis vardır. Zevkleri yok edenin ne olduğu sorulduğunda Hz. Peygamber “ölüm” cevabını vermiştir. (Tirmizî, “Zühd”, 4).

hayvanlarından uzak ol ki onlar seni helâk yerlerine yaklaştırmasın. Allah'ın kapısından başka bir yere sığınma. Çünkü bütün mahlûkata rızık veren Allah seni rızıklandırır. Yüce Allah'ın lütuf ve ihsanı her şeyden üstündür. Büyüklerden istekleri elde etmek için koşuşturmak ve onlara dalkavukluk etmek, insanlığa uygun değildir.

Şeref ve edebini çok aşağı şeylere değişme. Dünyadan nasibin kadar al.³⁰ İşlerin, fiillerin güzel olsun. Yumuşak huylu olmak, büyük ahlâktandır. Fırsatı kaçırma ki keder ve tasaya tutulmayasın. Tembellik ve gevşeklik, mahrumiyete sebeptir. Her isteyen hedefine erişemez. Her binici usta değildir. Azığı, rızık kaybetmek, bozukluk ve kötülüktendir. Herkes için bir son vardır. Değersiz yardımcıda hayır yoktur. Suçlanan dosttan da hayır gelmez. Halim (yumuşak huylu) olan efendi olur. Zeki olanın fazileti ve marifeti artar. İyi kişilerle görüşüp konuşmak, kalplerin iyi bir hâle gelmesine vesiledir.

Bilmediğin ve hakikatine ermediğin şeyde inat etme. İnsan olmak dolayısıyla bir kusurda bulunursan derhâl tevbe ile onu yok etmeye gücünü bol bol sarf et. İyiliği başa kakmak iyi şey değildir. Kimsenin sırlarını ortaya dökme (açığa vurma). Kendini satmaya karşılık olan ümittten sakın. Mahlûkatına bol bol rızık ihsan eden Allah'tan iste; (O sana) kısmetini ihsan eder. Ticaretle uğraşan kimse daima (manen zarara girme, kazancına haram karışması gibi ihtimallerden ötürü) tehlikededir. Fazileti al, esirgemen bol bol ver. Güzel söyle; kendine iyi gelen şeyleri halka da söyleyebilirsin. Sana hoş gelmeyen kimseye söyleme. Acele ettiğin işlerde başarı devamlı olamaz. Mârûf (dinen iyi bilinen ve insan yaratılışına hoş gelen işin) sınırını aşmak, pişmanlığa sebeptir.³¹ Vefa, büyük ahlâktandır. Doğruluk, kurtuluş vesilesidir. İyilik etmede mazeretlerden bahsetmek, cimrilik alâmetidir. Din kardeşlerine iyilik hususunda cimrilik etme. Sıla-i rahim (ana, baba ve akrabayı ziyaret etmek) de iyiliktendir. Zahmetli durumlar ve cezalarda insanlara esirgemen bol bol vermek ve yakınları ziyaretle onlara yardım elini uzatmak, insanlığın gereğidir. Bir şeyi yerinden başkasına koyma.³² İşleri ehline emanet etmemekteki tehlikeyi belirtemem. Dostunun düşmanını dost saymak olamaz. Bu durumda dostuna düşmanlık etmiş olursun. Hile ve aldatmalar fena şeydir. Kardeşini iyi nasihatla yola getirmeğe mesai sarf et. Yardımcı ve elverişli ol. Sıkıntılı durumlar ve mutluluklarda (dostlarla) beraber bulunmak lâzımdır. Ağzına toprak koysa dahi kardeşinin cezalandırılmasını istemek (istemen) güzel sayılmaz. Düşmana faziletle karşılık verilmelidir. Başarı ve zafer için bundan büyük vesile olamaz. Güzel ahlâkla nitelen ki selâmete ulaşasın. Kin ve öfkeyi bırak; af ve iyilik etmedeki zevk gibi çok lezzetli bir şey olamaz.

Şüphe ile kardeşleri, samimi dostları gücendirmek, sevginin son bulmasına sebeptir. Bildirilen mazereti kabul etmek, daima iyi zanda bulunmak, kardeşlik haklarını boş yere harcamamak, insani vazifelerdendir. Hile ve haydutluğu âdet edinenler senden uzak olsun. Din kardeşlerini daima ziyaret et. İyilikte bulun. Esirgemen bol bol ver; ihsan et, fazileti meydana çıkar; kimseye zulmetme. Kamu yararının meydana gelmesine vesile olan davranışlara çok çalış. Bilir misin, rızık iki kısma ayrılır: Birisi onu istersin, diğeri de seni ister, ayağına gelir.

Oğlum, dünya daima değişmelerin meydana çıktığı yerdir. Düşkünlük ve kırılmaya sebep olan hâllerden uzak ol. Hak olan şeyi (Hak yolunda) harca. Başkaları için toplama. Hazır olanla istekleri gider. Mevcutla görünürde olmayan şeyleri delile dayanarak anla. İş ve muameleler, birbirine benzer ve eş olan şeylerden ibarettir. Nimet sahiplerini gizleme (iyiliklere karşı nankörlük etmek) büyük kabahattir. Özü kabul et. Nasihat kabul etmeyenlerden olma. Akıllı olan, ilim ve edeple öğüt kabul eder, nasihat dinler. Dört ayaklı hayvanlar ancak vurmaya tesir altında kalır. Hakkı bil; yüksek ve alçak olan herkesin haklarını ver. Gelirler kederleri, alacaklıları çekme ve güzelce belirlemeyle (ortaya) çıkar. (?). İyi ameller işleme niyetini bırakan kimse zulmetmiş olur. Kanaat pek iyi bir huydur. Kıskançlık insan için kötülük ve fenalıktır. Akıbetlerden korkmak, ebediliktendir. Açgözlülük ve aşırı istek, kınanmaya sebeptir. Gerçek dost olan, hazır bulunma ve göz önünde olmamada birdir. (Gıyapta da dostluğun gereğini yerine getirir). Nefsin arzusu, körlüğün ortağıdır. Bir işte hayret görülmeye başlarsa, (s. 31)

³⁰ “Allah'ın sana verdiğinden ahiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan da nasibini unutma. (...)” (Kasas, 28/77).

³¹ “Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.” (Mâide, 5/87).

³² Sözlüklerde “zulm” kelimesi, “bir şeyi yerini koymayıp tahsis edilen yerinden başkasına koymak” manasında tarif edilir. Bu koyma, ya fazla ile ya eksiklikle veya zamanından ve mekânından sapmayla olur. (Hüseyin Remzi 1305/ 1888: 808).

durmak, Allah'ın yardımının ta kendisidir. Başarıya vesile olan tasa ne güzel olur. Selâmet, doğruluk ve vefakârlıktadır. Asıl garip olan, dostu olmayandır. Şefkatli olan kötü zanda bulunmaz. Hakkını aşanın gittiği yol dar olur. Haddini bilen faydalanır. Saygı gösterme, güzel ahlâktandır. Hayâ, her güzel işe sebep olabilir.³³ En güzel giyecek, takva elbisesidir.³⁴ Kınamada aşırı gitmek, kederlere sebeptir. Aşırı istek ve açgözlülük, insanın basiretini kapatırsa sapıklık muhakkaktır.

Görüp anlayan, basiret sahibi olan kişinin de hatada bulunduğu olur. Kötülüğü erteleyebilir; sana iyi gelen şeyleri bağışla.³⁵ İnsanlara büyük şeyler yükleme. Çok azarlama. (Azarlanan kimseler) alışmış olur, (o paylamalar) tesir etmez. Cahillerle aynı görüşme, konuşma meclisinde bulunma. Haramı engellemek, iyiliğin ta kendisidir. Büyüklenen, feyiz (ilim, irfan, nimet) elde edemez. İffet nimettir. Kıtlık, horluk, hakirliktir. Aşırı gitmeme ve tutumlu olma, zenginlik ve kolaylığa vesile olur. Anne, babaya iyilik, yaratılışın alicenaplığını gösteren fiillerdendir. Akıllı olan kişi, tecrübelerle kendisinin noksanlarını tamamlar. Elçi, aklın tercümanıdır. Anlaşmazlıkla alışma ve dostluk meydana gelmez. Mizah, hafifliğe sebeptir. Hırslı olan, daima mahrumdur. Dinin başı, sağlam bilginin delilidir. İhlâsın tamamı, (riya, amelini beğenme gibi kötü davranışlardan) kaçınmaktır. Sözü hayırlısı, fiillerle doğrulanandır. Selâmet, doğrulukla ayakta durur, devam eder. Dua rahmetin anahtarıdır. Yola çıkmadan önce arkadaş seç; evden evvel de komşuya ehemmiyet ver.³⁶ Sana özür bildireni(n mazeretini) kabul et, affet. İğrenç olan şeyi nakletme vasıtası olma. Her şeyin en güzelini seç ve (iyisini) âdet edin. Sözü miktarından (ölçü ve derecesinden) fazla uzatma. Herkesin sana insafından önce sen kendini insaf yoluna sevk et ve kadınlarla istişareden sakın. Onlar evin çiçekleri olabilir, zamanın kahramanı olamaz. Seninle alâkası olanlara daima iyilik et. Onları edeple vasıflandır.³⁷ Her kusurları üzerine azarlama; (ufak tefek sürçmeleri) affet. Aşiretine (aynı soydan gelip birlikte yaşadığın insanlara) daima lutuf ve ihsanda bulun. Derecelerine göre onların gönlünü al; zor işlerde kendilerine yardım et. Dünyada görüşün iyilik ve saadete yönelmiş olsun. Vesselâm (Son söz bu).”

Sonuç

20. asır başlarında Sultan II. Abdülhamid'in Hazîne-i Hâssa müsteşarı olan Hâlis Efendi, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye verdiği nakledilen öğütleri tercüme ederek 1313 (M. 1895) yılında iki gazete tarafından çıkarılan fevkalâde nüshada yayımlamıştır. Anılan yılda Bahriye mektupçusu olan Hâlis Efendi, bu nasihatları hangi kaynaktan aldığını ve hangi dilden tercüme ettiğini bildirmeksizin Türkçeye aktarmıştır. Konuya dair bir incelemeden anlaşıldığına göre, bahsi geçen tavsiyelerin senet zincirinde yer alan birçok isme dair temel kaynaklarda bilgi bulunmamakta ve bazı kısımları, *Nehcü'l-belâga*'da Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a vasiyeti şeklinde yer almaktadır. Mütercim Hâlis Efendi'nin bu nasihatların sıhhatini araştırma lüzumu duymadığını, “celîle” (büyük) sıfatıyla vasıflandırdığı o öğütlerin İslam esaslarına ve Hz. Ali'nin şahsiyetine uygunluğunu Türkçeye tercüme etmek için yeterli gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Onun benzer düşüncelerle yine Hz. Ali'ye ait on bir bin civarında vecizeleri ihtiva eden *Gurerü'l-hikem*'den seçtiği beş yüze yakın güzel sözü Türkçeye çevirip 1324 (1908-1909?) yılında “*Envârü'l-edeb*” adıyla bastırıldığı da bilinmektedir. Mütercimim tercüme etmeyi faydalı bulduğu nasihatlar, akıl, müşahede, tecrübe ve İslam kaynaklarına uygun, bundan dolayı günümüzde de canlılığını ve değerini koruyan, hem gençler hem de hayatın olgunluk ve yaşlılık gibi diğer safhalarında bulunan insanlar için yararlı olabilecek türden bilgece öğütlerdir.

³³ Burada şu mealdeki hadisleri hatırla(t)mak yerinde olur: “Hayâ bütünüyle hayırdır” (*Müsned*, IV, 426, 427; Müslim, “İmân”, 61); “Hayâ sadece iyilik getirir” (Buhârî, “Edeb”, 77; Müslim, “İmân”, 60).

³⁴ Burada şu mealdeki ayetin hatırlatıldığı anlaşılmaktadır: “Ey Âdem oğulları, size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bu, Allah'ın ayetlerindedir. Belki öğüt alırlar.” (*A'râf*, 7/ 26).

³⁵ Şu mealde bir ayet vardır: “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.” (*Âl-i İmrân*, 3/ 92).

³⁶ Hz. Ali'den şu mealde bir hadis rivayet edilmiştir: “Yola çıkmadan önce (uygun) arkadaş (bulmaya çalışın), evden önce komşu isteyin.” (Bu rivayet hk. daha fazla bilgi için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs...*, Beyrut 1418/ 1997, c. 1, s. 204-205).

³⁷ “Çocuklarınıza değer verin, ikramda bulunun ve onları iyi terbiye edin.” (İbn Mâce, “Edeb”, 3).



Görsel 1: Halis Efendi.



Görsel 2: Hâlis (1313/1895). İmâm Ali Kerremellâhü vechehû hazretlerinin mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyih-i celîlesi". *Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun*, nüsha-i fevkalâde, s. 29.

حسابش بر خطایه دوشتر ایسه در حال
تصمیمه سی ایدر. چاهک مال بویه دکلدور. او
تفسی هرینه واقفش ایدر. رأی بکبر مجالس
بنیادن استاده انک ایچون مکر اهبت اولهمن.
بیله بک اموری رای خودیله خلیف ایدر. وادی
خلالت و خذلاند عمو و نیاه اولور کیدر. چونک
فلت صرف و جیالت هر دولو خطایه ساقی اوله
جندن فیض صرفدن مستغنا حرکت انک ایچون
منصور دکلدور.
غشایشی السی اولان اوغور عینی حقیقت اولان
نصایحی دقایلی ایله استغناه ورزش کوستر. نفسی
سنگ ایله فیلو چنده میزان حقیقت اختیار اینت.
تلف ایچون هبت اینت بک شیش غیرک ایچونده عین
عقله مطورت. سومه بک شیش اخوانده محبور ایله
تفنگده مطورت ماس اولان شیری آخره تطبیق
اینت. مکر مکر مکر هرو صیبه اجتناب کوستر. ناسک
تفنگده رضا کوستر کوستر شیش حسن قبول ایله
استغنا ایله. بیله بک سوبله بک کهر بیله بک
پیه سوبله بک ایله دکلدور. سنگ تفنگده سوبله شیش
اوله جنون اوله صحت شیری آخره سوبله.
یورده بیلیل درک ایجاب شمسو ایدر. آفة الای ایدر.
جناب رب بخاره فار شو دانا شتوخ و نواصده
پونق و جالب سانیه دندر.
خود قیله مهمه پیش نظر اختیار دن دور ایله که
اوکنده بیدر ساقی بولور ایدر. احوال ششیدی
شاملور. بوراده حسن اعیاد ایله برابر اولور
مکمل اولور. بولک چوق اولونون مقدار تحملدن
زیاده برتی آکه که کل مال توبه ایسون. اولب
حاجتک معاللی هر زمان تحمل ایله بک درجه ده
استغنا ایله توبه ایله ایچون. حال عباد مایه
اولب ضروره اولور و برکتی سیمه خاندانده
لازمه سوبور. اوکنده عیله اولیعی و یوزله دن
چنت و یاز او زورنه غوغا ایله تحمل یولته یخی
بر دقعه پیش نظر ایستاردن دور ایله. خزین
منکون دنیا آخرت دست قوتنده بولان خلق
اعظم سنا ایچونده مانی مآذون قیلدی. اجاق تکمل
بیوردی. و برک ایچون طلی و استصال رضای
السیسی اصحابی. رحیم و کریم در. سؤال و طلب
ایچون حساب و مانعده اولدی. سیئات احوال
اوزورنه توبه و رجوعی منع ایدی. عقوبت و مؤاز
خدیعی تمییل ایدی. فجاج احوال اوزورنه منانکه
ایز. رحمتدن مایوس بر اقراب توبه سمدو دکلدور.
توبه ایله بک اتراح ذوق مطهر اولورسک. شینای
بر حسانی اول حساب ایدر. نهای استغنا ای
استغنا ایدر خلق استغنا ایله بویه بر فیاض کریم
دن دانا طلب عقوبت نقران اینت. اوکنده استغنا
ایله. مایه خزان سنگ ایدر. بر اقدی. استرحام
عیبده ایله بویض عیبه مطهر بتمن در. اولب
رحمن هر دایم کشته در. بجا آیدر. آخر مکر
السیسی ایدر. احسان ایله ایچون. هر استغنا
شینه در عقب نالی اوله مایه بک حکمت السیسی
تقدیر ایدر. چونک احسان صدایسی حال

وموقفه کوره عیلاً و آجلاً واقع اولور. غلبه ایسی
ورور. خیرطن اینت بک بقی امورک عاقبت تزه
السیسه سوز اولدیندن تأخر عین احسان
و عطفندر. جناب قادر متکاف هر شیده عنایت
واحسان آتاری عیادینک خیری اوزورنه و برکت
منادیدر. دی امام و کریمور.
اوغلر سن آخرت ایچون خلق اولورسک. دنیا
ایچون دکی فایچون مخلوقسک. فایچون دکی موت
ایچون دنیا بک کلهک حیات ایچون دکل. ر موقع خطر
ناکده بولورسک که موت هر اثم اکنده در.
المن اولورق قاجق قایل اولهمن. البته سنا اورک
ایده بکندر. سنا علیه دانا خلق اوزورنه بولتی
واحوال سیته دن اجتناب ایله و مقتضای شریعت
برش بایلور ایسه در عقب توبه رجوع ایدر.
خلالتنه نفسی خلالت اقامت رحیم و طبعه اولونون.
روح اخیارام موی دانا ذکر اینت. پیش نظر ایله
و نکل دور ایله. ذکر آخری تبارک ایله ایدر
و ایدر ایچون. ذکر آخری تکبیر اینت. لیم
تعب و عذاب ایله خطرانی سن زهد و تقوی
سلوک ایندور. ندر دینک اهمیت ازا ایدر. خلق
طمانت و توبه بک چاقوق کیدی بک ایله قیامه شیبور.
ده ایله نحر ایدر بولورسک دنیا ده مایه بولور استصال
مطالب دنیا ایچون بر طاقم سیاح و عیبه بک بر
عقله اجتناب ایله اویسی استغنا ایله بولور
ایچون کیم اناندره بولور ایدر. عین حرکت
ایله تکبیر. بولک ایچون استکمال حاسن اناسیه
حصر مددته آمل دینه دن محاسب اولور.
اعاقب لیل و نهار تعین سانی ایچون بر صورت
کایدور. اولور ایدر شریعتی ایچون بولور اولان جهنمی
سکا ایدر. و جهنم دن عاقبت نفسی اکورسک. شیو
صاح نظر اختیار کدن دور اولور ایسه قیامه بیک
هیچ برانده ستر اوله بک جفاک. طلمه مطمن
اول. مکس جلی اختیار اینت. بعضی طلب وارد که
منتهج حرب و غا اولور. احوال رده دن اجتناب
ایله نسته اکر ایدر. خوق و رفیق آسه و فقه که
تادم اوله بک مسک. غیرک عیله اوله. جناب رب کریم
سن حریر ایندی. ترو مفسده اله کین شیبور
تصور اولور ایچون ایچون طمع دن دور اولور کیم
مواقع خلالت تقریب ایسون. بابا ایچون ایچون
یورده ایچون. چونک رزاق طلیس ایزاق ایدر.
جناب رب متکاف امام و احسان هر شیده راجع در
بیوکلر دن استصال مطالب ایچون تکبیر ایچون ایچون
نیه جیبال دکلدور.
عرض و ادبکی ادنی شیره تکشده. دنیا دن
نصیبت کدن آمل. اعلی ک جلی اولونون این التیم اولتی
اخلاق کریمه دندر سنی قوت ایله کعبه به دوچار
اوله بک کسل و عیارت سب حرماندر. هر طالب
مصیبت اولهمن. هر شیعی فارس دکلدور. اضاعة زاد
قشاده در. هر کس ایچون بر عیبت و اورد. عین
مهیندن غیر بولور. صدیق طیلدن دخی خیر کلر
حلم اولان سید اولور. فاهم اولان فضل و معرفتی
تراپ ایدر. اهل خیر ایله ملاقات اعمار قریبه ایندور.

بیله بک حقیقت ایدر بک شیده عباد ایله.
حسابش بر خطایه دوشتر ایسه در حال
تفسی هرینه واقفش ایدر. رأی بکبر مجالس
بنیادن استاده انک ایچون مکر اهبت اولهمن.
بیله بک اموری رای خودیله خلیف ایدر. وادی
خلالت و خذلاند عمو و نیاه اولور کیدر. چونک
فلت صرف و جیالت هر دولو خطایه ساقی اوله
جندن فیض صرفدن مستغنا حرکت انک ایچون
منصور دکلدور.
غشایشی السی اولان اوغور عینی حقیقت اولان
نصایحی دقایلی ایله استغناه ورزش کوستر. نفسی
سنگ ایله فیلو چنده میزان حقیقت اختیار اینت.
تلف ایچون هبت اینت بک شیش غیرک ایچونده عین
عقله مطورت. سومه بک شیش اخوانده محبور ایله
تفنگده مطورت ماس اولان شیری آخره تطبیق
اینت. مکر مکر مکر هرو صیبه اجتناب کوستر. ناسک
تفنگده رضا کوستر کوستر شیش حسن قبول ایله
استغنا ایله. بیله بک سوبله بک کهر بیله بک
پیه سوبله بک ایله دکلدور. سنگ تفنگده سوبله شیش
اوله جنون اوله صحت شیری آخره سوبله.
یورده بیلیل درک ایجاب شمسو ایدر. آفة الای ایدر.
جناب رب بخاره فار شو دانا شتوخ و نواصده
پونق و جالب سانیه دندر.
خود قیله مهمه پیش نظر اختیار دن دور ایله که
اوکنده بیدر ساقی بولور ایدر. احوال ششیدی
شاملور. بوراده حسن اعیاد ایله برابر اولور
مکمل اولور. بولک چوق اولونون مقدار تحملدن
زیاده برتی آکه که کل مال توبه ایسون. اولب
حاجتک معاللی هر زمان تحمل ایله بک درجه ده
استغنا ایله توبه ایله ایچون. حال عباد مایه
اولب ضروره اولور و برکتی سیمه خاندانده
لازمه سوبور. اوکنده عیله اولیعی و یوزله دن
چنت و یاز او زورنه غوغا ایله تحمل یولته یخی
بر دقعه پیش نظر ایستاردن دور ایله. خزین
منکون دنیا آخرت دست قوتنده بولان خلق
اعظم سنا ایچونده مانی مآذون قیلدی. اجاق تکمل
بیوردی. و برک ایچون طلی و استصال رضای
السیسی اصحابی. رحیم و کریم در. سؤال و طلب
ایچون حساب و مانعده اولدی. سیئات احوال
اوزورنه توبه و رجوعی منع ایدی. عقوبت و مؤاز
خدیعی تمییل ایدی. فجاج احوال اوزورنه منانکه
ایز. رحمتدن مایوس بر اقراب توبه سمدو دکلدور.
توبه ایله بک اتراح ذوق مطهر اولورسک. شینای
بر حسانی اول حساب ایدر. نهای استغنا ای
استغنا ایدر خلق استغنا ایله بویه بر فیاض کریم
دن دانا طلب عقوبت نقران اینت. اوکنده استغنا
ایله. مایه خزان سنگ ایدر. بر اقدی. استرحام
عیبده ایله بویض عیبه مطهر بتمن در. اولب
رحمن هر دایم کشته در. بجا آیدر. آخر مکر
السیسی ایدر. احسان ایله ایچون. هر استغنا
شینه در عقب نالی اوله مایه بک حکمت السیسی
تقدیر ایدر. چونک احسان صدایسی حال

Görsel 3: Hâlis (1313/1895). İmâm Ali Kerremellâhü ve chehü hazretlerinin mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyih-i celîlesi". Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun, nüsha-i fevkalâde, s. 30.



حکامه و بریلان مأدونه قارشو صراحت قانونیه خلاقه کتمک و قوابین عدلیه تک تطبیقاتیه استنباط فحاون احکامجه عدم اهلیت ظاهر اولوق وصف حاکمیه منافی برحرکتده بولوق کئی حکامجه ظهوری محتمل اولان احوالک و قوبنده قانونیک تعیین ایلدیکی حق تعیشک تماماً استمالیه هیات محاکمین اولیه بر حال و حرکتده بولانلر مایجانیه کوره اختارات اتباعتیه ایضا ایتمک و یا کندولر یتک قانوناً تحت محاکمه به الضیبه عزل و تبدیلی و سائلقی استحصال ایلمک و بو صورتده حکامک مسئولی حقدده کی احکام قانونیه تک آثار فعلیه سی کوسرتمک کئی خصوصات موشکا- قاندهن عبارتدر .

فی الحقیقه بعض محررات عمومیه عدلیه ده مندرج ایضاحات حکامک تنویر انکارینه مدار اوله ییلان اخطارات قیلندن بولدیکی جهته شونلرک بعض فوائدی منکر دگی ایسه اوکی اینضاحات برکونه حکم قانونی متضمن اولماق حیثیه نه بر ماده قانونیه طرزنده مدار حکم اتخاذینه صالح ونده اسباب حکمی تأیید بولنده بر اعلامه درجی جایز اولور . شوقدرکه قرین صواب کوردکلری حالده حکامک کندی رأی و تفسیرلری اولوق اوزره تلقی ایتلری لازم کلور .

بونلرک بالعکس بعضاً مواد قانونیه شکلنده مدار حکم اتخادی طرفه کیدیلور و بعضاً مأمورین عدلیه ایله رؤسای محاکم آرمنده بر طاقم مختارانه کیریشلوب تأخیر مصالحه سببیت و بریلور ایسه او بولده کی اینضاحات قاندهن زیاده مضرتی داعی کورینور .

تفصیلات مشروحه دن سنبان اولدیکی اوزره شوو حالات بالآخره بر طرفدن محاکم حقدده تدریجاً تولید اصول مداخلانه سببیت و یرمک و دیگر طرفدن حکامی مواد قانونیه ده کی مقصد و معانی و مزایای مندرجه تک محرم یسی ایچون هر بار کندولر یتک لایذ اولان انعام افکار کلفلی اختیار ایتامکه

جهانبان اولان ارادات و عشایات جلیله جناب خلافتنا هیلرینک حله آثار باهره . سندن اولدیکی اوزره مأمور و مصالح عدلیه تک انتظام و مکملیتی تأمین ایدن شو عواطف و مهمات معدلت پرورانه تک حد کاله ایصالی و اصلاحات مطلوبه تک دائره حصوله ناماییه اتصالی مقصد عالیته تمسبیه شاهد شیرین نقیای ترقی فی آغوش تمدن کسزانه به ایصال ایدمکک وسائط منوره عدلیه تک اذک بریحیسی (انتظام محاکم) قضیه محکمه معناه پایسدر .

معلوم اولسون که محله تک (۱۸۰۰) نجی ماده سی اقتضاسجه حاکم طرف سلطانیدن اجرای محاکمه و حکمه و کیدلور . اصول محاکمه حقوقیه قانونیک (۳) نجی ماده سی حکمتجه دخی عمل الموم محکمه لرده عوارکک محاکمه کمنده و حکتمده مستقلمدر . احکام مبسوطه اقتضاسجه یا اراده سینه اجرای محاکمه و حکمه مأمور اولانلر حاکمکلر اولدیکی کئی محکمه لر دخی امر محاکمه و حکتمده مستقل بولدیکی جهته اراده سینه حضرت پادشاهی ایله موضوع و تطبیقاتی حکامک عهده کفایتیه مودوع اولان قوانین و نظاماتدن ماعدا هیچ بریشیک محکمه لرده حکمه مداری اوله یسوب دعاوی واقعه کی قوانین متعلقه سنده صراحت موجود اولدیکی حالده منطوقه توفیقاً فصل و حکم ایتک و بر ماده قانونیه ده زیاده محتاج تفسیر و تصریح کوردیکی تقدیرده اول ماده ده کی مقصد و معانی بی تحری و تعیین ایله مفهومه تطبیقاً حل مسئله ایلمک خصوصاً سی درجانت مختلفه محاکمه عائد و طاسات قانونیه دندر . شوقدرکه اصول محاکمه حقوقیه تک (۲۴۹) نجی ماده سیله اصول محاکمکات جزاییه قانونیک (۳۴۹) نجی ماده سی احکامکجه بر دعوی حقدده قوابین عدلیه تک بر ماده سی سولدرجه ده تفسیر ایتک صلاحیتی محکمه تمیزه راجعدر . عدلیه نظارت جلیله ستنک هیات محاکم اوزرنده کی اقدار قانونیسی ایسه احکام نظامیه تک تطبیقاتیه محاکمکک معاملاتنده

اولور ایسه توقف ایتک عین توفیقدر . موجب فوز اولان غم نه کوزول اولور . سلامت صدقته ده در اصل غم بریلان و سن اولیاندور . شقیق بوسطن ایزر . حتی تجاوز ایتک مذهبی شقیق اولور . حدی بین استغاده ایدر . تکرم اخلاق حسنه دندر . حیاً هر امر جلیله سیب اوله ییلر . اذک لطیف لباس لباس تقوادر . ملائمه و اطراف موجب حرماندن . طمع اساتک بصیرتی ستر ایدر ایسه ضلال مقررور .

صبر اولان ذلکده خطادم بولدیکی و انصاف شری تأخیر ایتسکا ایتکلان شیرای احسان ایت . ایضا بونه بیوک شیلر تمعیل ایتیه . عنای جوق ایتیه . مألوف اولور تأخیر ایزر . جهال ایتیه همیزم اعلی اوله . حرای مع ایتک عین کرمدر . کبر ایدن فیض ایل اوله من . عفت تصددر . فکات ذلندر . انصاف پیرو سبور ایتدیر . بر اولدیکن کرامت طبعه دندر . حاکم اولان کوربار ایله استکمال نفس ایدر . رسول ترجان غلدر . اختلاف ایله ایتلاف حاصل اوله من . مزاج موجب غلندر . حریم دایما نحر و مدمر رأس الدین حیة الیقیندر . ناما خلاص ایتایدور . مفاکک خیرلیسی انصاف ایله تصدیق اولاندور . سلامت استقامت ایله قائمدر . دعا محتاج رحتمدر . قبل الطریق اختیار و فیک ایت . مسکندن اولده جاری نظر هفت آله . سکا عذر در میان ایدی قبول ایت . عتوا یله .

مکرده اولان یتیمه و اسطه بربیع اوله . هریشیک احسنی انتخاب و اعنای ایت . سوزی مقدر ایتدن زیاده اوزره . هرکک سکا انصافدن اول سن نفسی طریق انصافه سوق و متاوره لسواندن احتراز ایت . اثر ازار یت اوله ییلر . فیرمان زمان اوله من . کلک منسوب اولالره . داغما احسان ایت ائری ادب ایله انصاف ایتدیر . هر قصورلری اوزرنده مؤاخذه ایتیه . عفو ایت . عذرلری داغما لطف و احسانه مستغرق قیل . درجه لری کوره آئری تطیب ایله سعوات امورده دعوات کوسر . دنیاده لطفه نلرک غیر و سعاده منعتطف اولسون و السلام .

بیر یمک توجیسی خالص

انتظام محاکم

ظل ظلیل عدل و دادی غله شامل و مآثر مفاخر الناشر عدالت معتادی مرتبه قصوای طالبانه و اصل اولان خلقیه عدل و اعظم و محیی نظام و انتظام نام ایدشاه فاروق خلعت و شهنشاہ معدلت سیرت اقدمن حضرت لرینک سایه سعادت سرمایه جناب ملوکانه لرده تنظیم و اصلاح محاکم ایله نشر قوانین معدلت امرنده مشهور

Görsel 4: Hâlis (1313/1895). İmâm Ali Kerremellâhü ve chehü hazretlerinin mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyih-i celîlesi". Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun, nüsha-i fevkalâde, s. 31.



Kaynakça

- Abdullah Türâbî (1325/ 1909-10). *Hâlis Efendi- Bir heykel-i istibdâd*.
- Anameriç, H. (2021). Osmanlı Devleti'nde satın alınan özel kütüphaneler/ koleksiyonlar: belgesel- metodolojik bir inceleme. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30 Eylül, 40 (70), 276-341. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/65102/929546>
- Bilgin, A. (1994). Türk Edebiyatında nasihatnâme ve Emre'nin tercüme-i pendnâme-i Attâr'ı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 93, 197-208.
- [Bölükbaşı], R. T. (1993). *Biraz da ben konuşayım*. (A. Uçman, Haz.). İletişim Yayınları.
- Ceyhan, Â. (2006). *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali vecizeleri*. Öncü Kitap.
- Ceyhan Â. (2020). Harputlu Ömer Naîmî'nin İslâmî bilgi ve öğütler veren bir nasihatnamesi: manzûme-i Naîmiyye. *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 381-486.
- Ceyhan Â., Ayten E., Öztürk T. ve Köpür, A. (2024). Hz. Ali'nin hikmetli sözlerinden seçmeler: Mehmed Hâlis'in envârü'l-edeb isimli eseri. *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 22, 63-116. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kulliyat/issue/83813/1450590>
- Çinili, O. (1947). İstanbul'un gezilecek ve görülecek yerleri Ortaköy. *Vakit*, 28 Şubat, sayı 10555, s. 2.
- Gülüm, E. (2014). Muhammed Hanefî Hazretleri Cengi Tabut Savaşı hikâyesi motif denemesi ve transkripsiyonlu metin. *Turkish Studies, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (12), 301-348.
- Hâlis (1313/1895). İmâm Alî Kerremellâhü vechehü hazretlerinin mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyih-i celîlesi". *Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun*, nüsha-i fevkalâde, 29-31.
- (1333/1917, 21 Eylül). Hâlis Efendi Kütüphânesi Maârif Nezâreti Tarafından 50.000 Liraya İştirâ Edildi. *İkdam*. nr. 7404, s. 2.
- Hâlis (1331/1915, 19 Ağustos / 1 Eylül). Osmanlı müellifleri. *Sabah*, nr. 9328, s. 3.
- Hazret-i Ali (ty.). *Nehc'ül-Belâga*. (A. Gölpınarlı, Haz.). Der Yayınları.
- Hüseyin Remzî (1305/ 1888). *Lugat-ı Remzî*. Matbaa-i Hüseyin Remzî.
- (1338 / 1922, 25 Şubat). İrtihâl. *Peyam-Sabah*. nr. 1160, s. 3.
- (1338 / 1922, 25 Şubat). İrtihâl. *İkdam*. nr. 8960, s. 3.
- Kaytaz, F. (2016). Erken dönem Osmanlı tarih metinlerine göre Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye nasihatleri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. Bahar, 7, 147-163. <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/2349/9%20Fatma%20Kaytaz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kemal (2001). *XV. yüzyıl tarihçilerinden Kemal Selâtîn-nâme* (1299-1490). (N. Öztürk, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, S. (2007). Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'ye vasiyeti. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 97-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19696/210375>
- Levend, A. S. (1963). Ümmet çağında ahlâk kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Beleten*, 89-115. Türk Dil Kurumu Yayınları. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38262/442519>
- Öz, M. (2005). Muhammed b. Hanefiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C.30, ss.537-539). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/30/C30009941.pdf>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Prof. Dr. Adem CEYHAN

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.